

studio

Studio X
listopad 2009.

tvrđa Osijek

urbanističko — konzervatorska studija
prostora bastione trase i vanjskih
utvrđenja

Povijesni razvitak i valorizacija bastione
trase baroknog grada-tvrđave, osječke
Tvrđe

Im Allerdurchlauchtig. Großmächtig. Und
überwältigten Fürsten und Herrn, Herrn Leopold Erwählter
Kaiserlicher, auch in Ungarn und Böhmen König
Verhogen zu Scherndorf. Dedicirt gegenwärtig
allerunterthänigster und gehorsamster Devotion.,

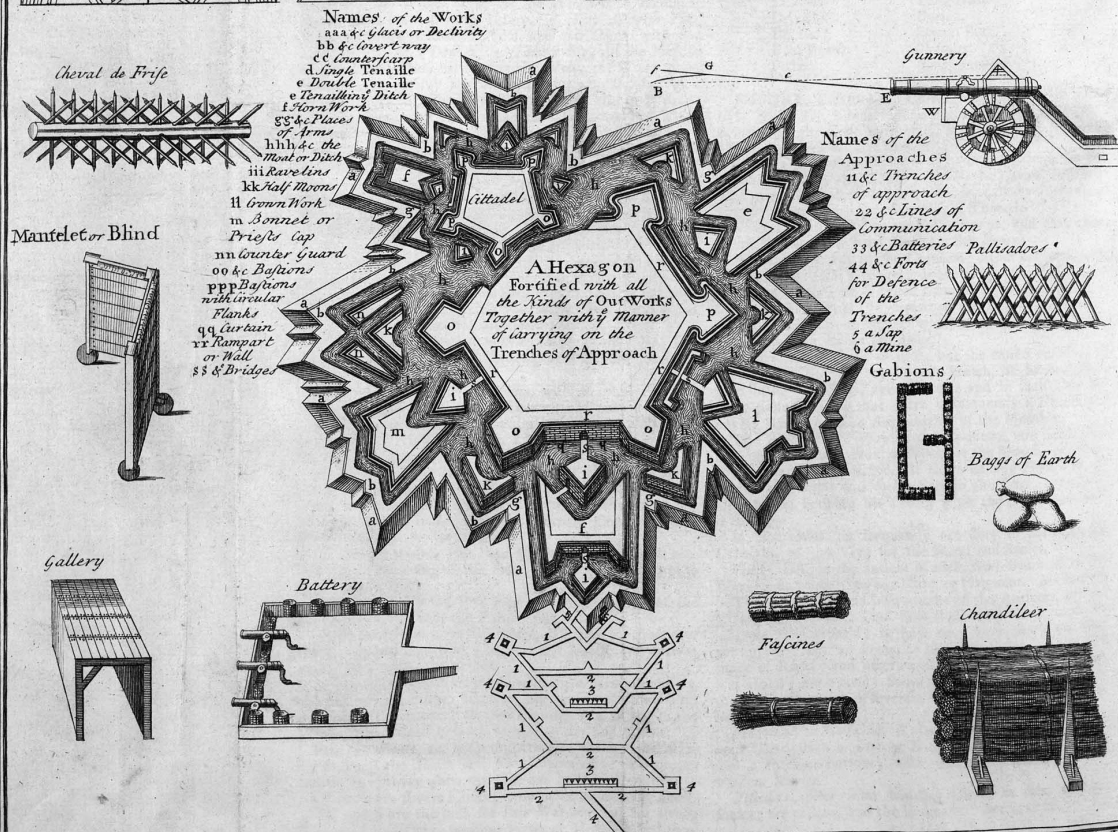
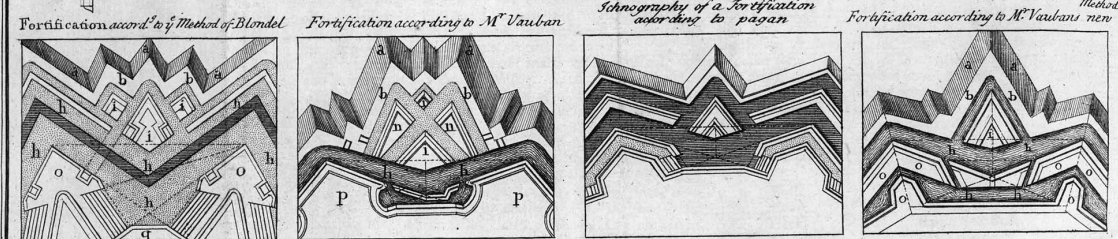
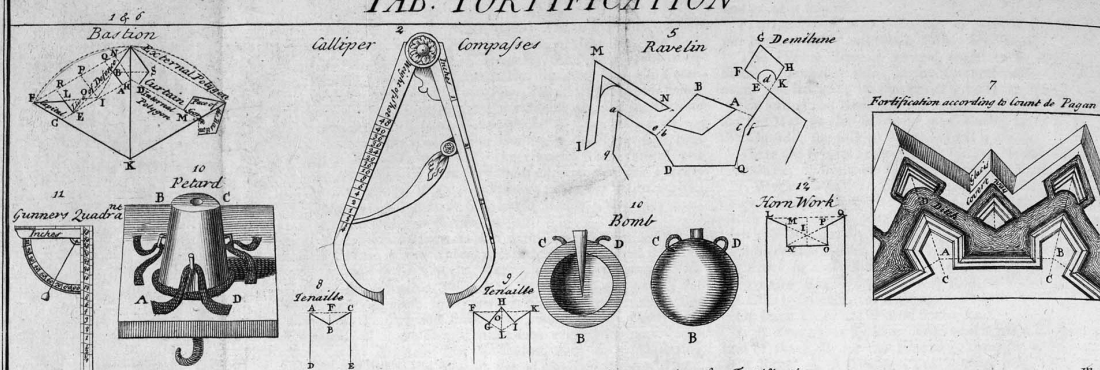
David Gulling
Hauptmann und

Fürstlich. Lagerung
der Kaiserlichen Armee und Residenz Stadt
Wien in Oesterreich. 1617.

2. Ravelin Und Contrascarpe mit Ca
und Wiffel.

Auff der Seite gesehen.

TAB: FORTIFICATION

sadržaj

uvod

prvo razdoblje

Tri godine radova na fortifikacijama Osijeka, od ulaska u napušteni grad 29.9.1687. do turskog protunapada i neuspješne sedmodnevne opsade Osijeka 30.9.- 6.10. 1690.g.

drugo razdoblje

Dvije godine velikih radova na izgradnji Tvrđave Osijek na poticaj Louisa Badenskog prema projektima i pod vodstvom ing. Mathiasa Kaiserfelda od 1691.g. do njegove iznenadne smrti 1693.g. i zatim 20 godina zastoja u gradnji.

treće razdoblje

Projekt osuvremenjenja fortifikacija grada-tvrđave Osijek 1712.g. pod vodstvom princa Eugena Savojskog, početak formiranja obrambenog sustava gradova-tvrđava prema Turskoj

četvrto razdoblje

Osijek u cjelovitom sustavu gradova- tvrđava na granici prema Turskoj čiju je izgradnju pod paskom princa Eugena Savojskog vodio glavni projektant Granice, "Austrijski Vauban" Nicolaus Doxat de Demoret

peto razdoblje

Osijek u doba Marije Terezije i jedna dopuna u vrijeme Josipa II

epilog

rušenje osječkih fortifikacija

Uvod

1.

Središnja povijesna jezgra grada Osijeka, “Tvrdā”, reprezentativni je primjer tipološki specifične urbane forme baroknog grada - tvrđave 18.stoljeća, nastalog radikalnom baroknom transformacijom naslijeđenog starijeg povijesnog grada.

Poseban i izuzetan značaj osječke Tvrdē u povijesti gradogradnje proistječe iz činjenice da historijski Osijek stoji na početku i u začetku razvitka, te nosi sve bitne karakteristike, jednog cijelog nekadašnjeg velikog strateškog obrambenog sustava baroknih gradova-tvrđava u doljnjem Podunavlju, koji u drugom, trećem i četvrtom desetljeću 18. stoljeća predstavlja vrhunac i krunu razvitka ideje grada-tvrđave i tvori cjelovito novo poglavlje razvitka baroknog grada.

U konačnici taj je jedinstveni sustav predstavljao realizaciju završne i “konačne” ideje markiza Vaubana o “13 gradova i dva fora”, koji su prema njegovoj teoriji morali biti međusobno povezani plovnim rijekama i tvoriti jedinstveni obrambeni sustav u ratu, ali su u

miru morali biti osposobljeni da vode i održavaju ekonomski razvoj svojih regija. Ta je ideja, koju je markiz Vauban izložio u jednoj promemoriji kralju Luisu XIV ostala u Francuskoj nerealizirana, ali je zahvaljujući princu Eugenu Savojskom u potpunosti ostvarena u doljnjem Podunavlju na granici prema Turskom carstvu.

Iako osnovna koncepcija cjeline možda nosi posredno Vaubanova ideje, fortifikacijski sustavi najstarijih gradova-tvrđava: Osijeka, a zatim i Petrovaradina, a osobito svih drugih nešto kasnije izgrađenih gradova-tvrđava donjeg Podunavlja, pripadaju modernijim i bolje prilagođenim sustavima Vaubanovih oponenta, predstavljajući samostalne korake i vrsna rješenja oslonjena u svom razvitku prvenstveno na iskustva nizozemske fortifikacijske škole. Također i za razliku od starijih gradova-tvrđava 17.stoljeća svi gradovi-tvrđave donjeg Podunavlja odlikuju se izražajnim i funkcionalnim urbanističkim rješenjima u kojima se unatoč radikalnim transformacijama naslijeđenog urbanog tkiva u tragovima očituje osnovna struktura starijih gradskih naselja, što je bitno pridonosilo autentičnosti baroknih rješenja.

2.

Osiječka Tvrđa nastala je u završnoj fazi tzv. Velikog bečkog rata, nakon bitke kod Haršanja i oslobađanja grada 1687.g postupnom transformacijom i modernizacijom zatečenih gradskih utvrda, te novom re-

gulacijom ulicne strukture u uvjetima konstantnog ratnog stanja sve do Karlovačkog mira 1699. godine. Najkasnije od 1707. godine gradnju je često i osobno nadzirao glavni vojskovođa i Predsjedavajući Dvorskog ratnog vijeća Princ Eugen Savojski, koji je od te godine pa do 1712. u neposrednoj blizini Osijeka na lijevoj obali Drave gradio svoj lovački utvrđeni dvorac kao središte golemog vlastelinstva Belje koje je dobio od cara Karla VI za osobno uzdržavanje. Pod njegovim izravnim nadzorom 1713.g odabran je novi bitno moderniji projekt osječkih fortifikacija koji je izradio ing. De la Croix Paitis (Petis de la Croix). On je iste godine projektirao i novi grad-tvrđavu Segedin na Tisi. Segedin je tada stajao blizu granice Temišvarskog banata koji je prema odredbama Karlovačkog mira ostao u turskim rukama.

Nakon odlučnog nastavka rata 1716. godine i bitke kod Petrovaradina, a zatim iste godine i opsade i pada Temišvara i Temišvarskog banata, te osobito nakon 1717.godine i velike bitke kod Beograda, koja je bila najveća i posljednja bitka velikog vojskovođe 18. stoljeća Eugena Savojskog, te Požarevačkog mira iduće 1718.godine, bili su osigurani svi uvjeti da na velikom novom teritoriju započne nova organizacija cijelog prostora.

Nositelji organizacije novih teritorija postali su novi gradovi-tvrđave, odreda kao i u slučaju Osijeka nastali manje ili više radikalnom transformacijom starih povijesnih gradova smještenih na ključnim stra-

teškim mjestima. Prostor donje Panonije odlikuje jedinstven sustav riječnog čvorišta velikih panonskih nizinskih plovnih rijeka koje se stječu u svom najvažnijem stjecištu na ušću rijeke Save u Dunav, a prema kojemu su usmjerena i ušća ostalih velikih rijeka koje utječu u Dunav, prvenstveno Drave, Tise, Moriša i Tamiša. Plovne rijeke omogućile su povezivanje gradova u cjeloviti sustav sa središtem u najvećem novoosvojenom gradu Beogradu, smještenom na najvažnijoj strateškoj točki riječnog čvorišta, koji će od 1722.g doživjeti radikalnu transformaciju u veliki novi barokni grad-tvrđavu. U taj sustav, čiju gradnju je izravno nadzirao i usmjeravao Princ Eugen Savojski kao predsjednik Dvorskog ratnog vijeća uključeni su gradovi-tvrđave čija je gradnja i dogradnja već ranije bila započeta - Osijek, Petrovaradin, Segedin i Slavonski Brod, te neki od starijih utvrđenih gradova Erdelja/Transilvanije, posebno glavni grad Erdelja Alba Iulia/Gylafehervar/Karlsburg na istočnom i stari renesansni grad-tvrđava Karlovac iz 16.stoljeća na zapadnom krilu novouspostavljenog sustava, kao i novi gradovi-tvrđave u Banatu Temišvar i Pančevo i (nešto kasnije) Arad, a na Savi još Rača i Stara Gradiška.

Od 1722.g izgradnju cijelog sustava preuzet će glavni graditelj svih novih gradova Švicarac Nicolaus Doxat de Demoret "Austrijski Vauban", učenik i nastavljatelj Nizozemca Menno van Coehorna koji je do tada vrlo uspješno izgradio novi Temišvar, a koji će kasnije i u već dovršenom Osijeku projektirati jednu ma-

nju dogradnju fortifikacija. Cijeli taj golemi pothvat predstavljao je najveću pojedinačnu gradnju u cijelom carstvu kroz gotovo tri desetljeća i nakon gradova -tvrđava u Francuskoj Luisa XIV bio je najveći sustav gradova-tvrđava u Europi baroknog doba.

Ali nakon smrti Eugena Savojskog 1736. godine i novog velikog rata s Turskom koji je bio izgubljen bitkom kod Grocke 1739. godine, odredbama Beogradskog mira središnji i najveći dio do tada izgrađenog sustava, prvenstveno Beograd, te Pančevo i Rača bili su srušeni do temelja, što je jedan od najvećih događaja tog tipa u povijesti. Nakon toga u novim i izmijenjenim povijesnim okolnostima u doba carice Marije Terezije preostali gradovi tvrđave uključujući i Osijek organizirani su u novi sustav sa središtem u Petrovaradinu, koji je znatno dograđen, te uključeni u jedinstveni sustav Vojne Granice sa specifičnom teritorijalnom organizacijom seljaka-ratnika organiziranih u naselja-vojne jedinice.

3.

Osječka Tvrđa danas je vjerodostojan povijesni podsjetnik na to izgubljeno poglavlje povijesti gradnje gradova u doba racionalizma. Funkcionalna organizacija ne samo pojedinačnih gradova nego i širokog regionalnog prostora s mrežom gradova koji u miru nose ekonomski prosperitet, a u ratu prema tada novim teorijama predstavljaju samo oslonce vojnih operacija, koje se razvitkom vatrenog oružja mogu

iznova odvijati već samo na otvorenom bojnopolju.

Ostavši bez svog nekoć monumentalnog fortifikacijskog okvira, Tvrđa danas tek svojom jasno strukturiranom baroknom urbanom formom i pojedinačnim monumentalnim spomenicima, te očuvanim dijelovima fortifikacija dijelom ukazuje na izvorno vojnički karakter grada, s centralno položenom zgradom vojnog zapovjedništva Slavonije i Glavnom stražom na velikom središnjem trgu, te vojarnama koje obuhvaćaju cijele blokove. Ali istovremeno to je i trgovački i obrtnički barokni grad s Magistratom na glavnom trgu, građanskim kućama u najvažnijim ulicama utvrđenog grada, te sa crkvama i samostanima isusovaca i franjevac.

Smještena na karakterističan način na velikoj plovnoj rijeci Dravi, u blizini njenog ušća u Dunav, na ključnom prijelazu preko rijeke koji određuje položaj najvažnije povijesne komunikacije jugoistočne Europe duž Dunava, koji je nekoć u rimsko, a zatim iznova u Tursko doba bio obilježen slavnim iznimno dugim mostovima preko Drave odnosno velikih močvara na njenoj suprotnoj obali, na kojoj stoji i Lovčka utvrđena vila glavnog povijesnog protagoniste princa Eugena Savojskog, osječka Tvrđa i danas je prvorazredno svjedočanstvo svog doba, ali i spomenik urbane povijesti baroka.

Da bi povijesna cjelina Tvrđe zauzela svoje mjesto

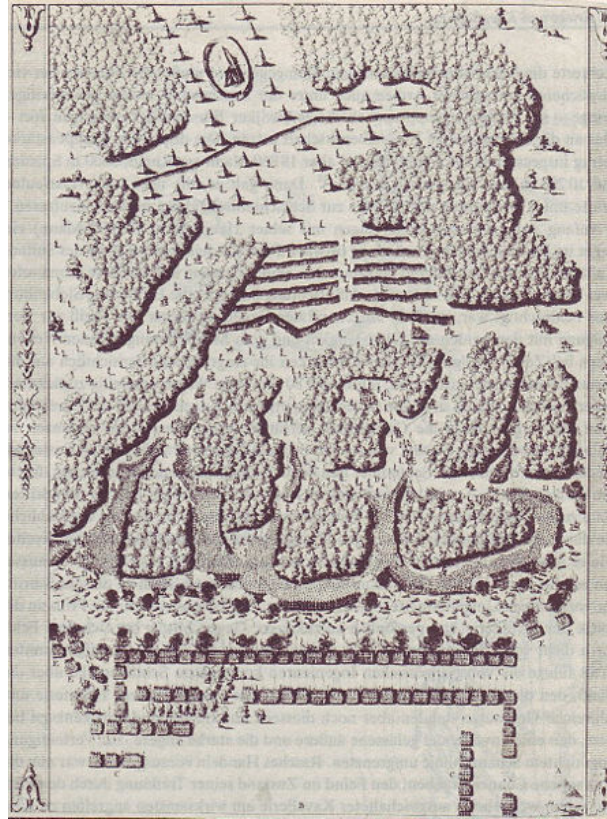
u povijesti gradogradnje koje joj pripada, nužno je iznova valorizirati i ambijentalno obnoviti, u mjeri u kojoj je to moguće i u kojoj ima smisla, cjelinu i osobito pojedine najvrijednije dijelove njene nekađanje bastione trase, te vratiti one osnovne prostorne odnose i ambijentalne vrijednosti koje su je činile osobitom i koje će iznova obogatiti gradski prostor novim i izuzetnim obnovljenim vrijednostima.

1. Max Emanuel von Bayern
2. Johan Heinrich von Dunevald
3. Ludwig Wilhelm von Baden
3. car Leopold II

papa Inocent XI - Odeschalhi

Bitka kod Haršanja 1687.

Prvo razdoblje:

Tri godine radova na fortifikacijama Osijeka, od ulaska u napušteni grad 29.9.1687. do turskog protunapada i neuspješne sedmodnevne opsade Osijeka 30.9.- 6.10. 1690.g.

Povijesni okvir:

- 3. i 4. X 1686. - u opsadi Pečuha i pripremama za bitku koja će uslijediti kod Haršanja zapaljen i do temelja izgorio Sulejmanov most (Badenski)

- **12. VIII 1687. bitka kod Haršanja.** Mladi 24. godišnji princ Eugen Savojski zapovijeda konjičkom bojnom i za zasluge i hrabrost dobiva posebnu čast da izvesti cara Leopolda o velikoj pobjedi. Dobiva čin general - pukovnika.

- 1687. Venecija osvaja Moreju i 25.9. Atenu (u eksploziji baruta strada Partenon).

- 1687.- svrgnut je sultan Mehmed IV i na prijestolje doveden njegov brat Sulejman II (1687 - 1691.), ali

- početkom 1688. janičari osvajaju carsku palaču i ubijaju velikog vezira.

- **Johan Heinrich von Dunewald** prodire Podravinom i opsjeda Valpovo, konjički pukovnik Niko-

la Ladron ulazi u napušteni Osijek 29. IX 1687. grad.
(mjesec i pol dana nakon bitke kod Haršanja).

- 1688. - Louis Badenski (i Eugen Savojski pod njegovim zapovjedništvom) prodiru Posavinom (bitke kod Kostajnice i Dervente) i pridružuju se Maxu Emanuelu Bavorskom u opsadi Beograda, koji nakon jednomjesečnog bombardiranja pada 6.9.. U toj bitci Eugen Savojski je ranjen.

- Na vijest o padu Beograda Francuska Luisa XIV objavljuje rat Carstvu i prelazi Rajnu. Nakon deset godina dotadašnjeg mira počinje veliki 9 godišnji rat 1688 - 1697.(nazvan Rat Velike alijanse, Rat Augsburške lige ili Rat za nasljedstvo Palatinata). Veći dio vojske pod Maxom Emanuelom Bavorskim odlazi na Rajnu. Princ Eugen se pridružuje nakon ozdravljenja poč. 1789.g., lakše je ranjen kod Mainza.

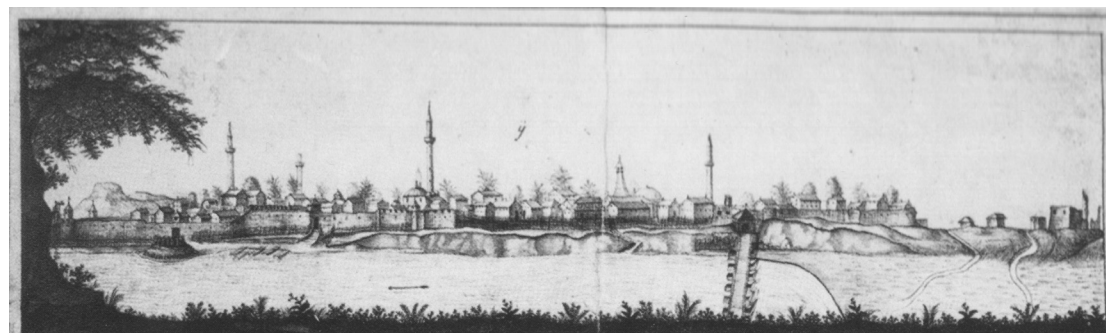
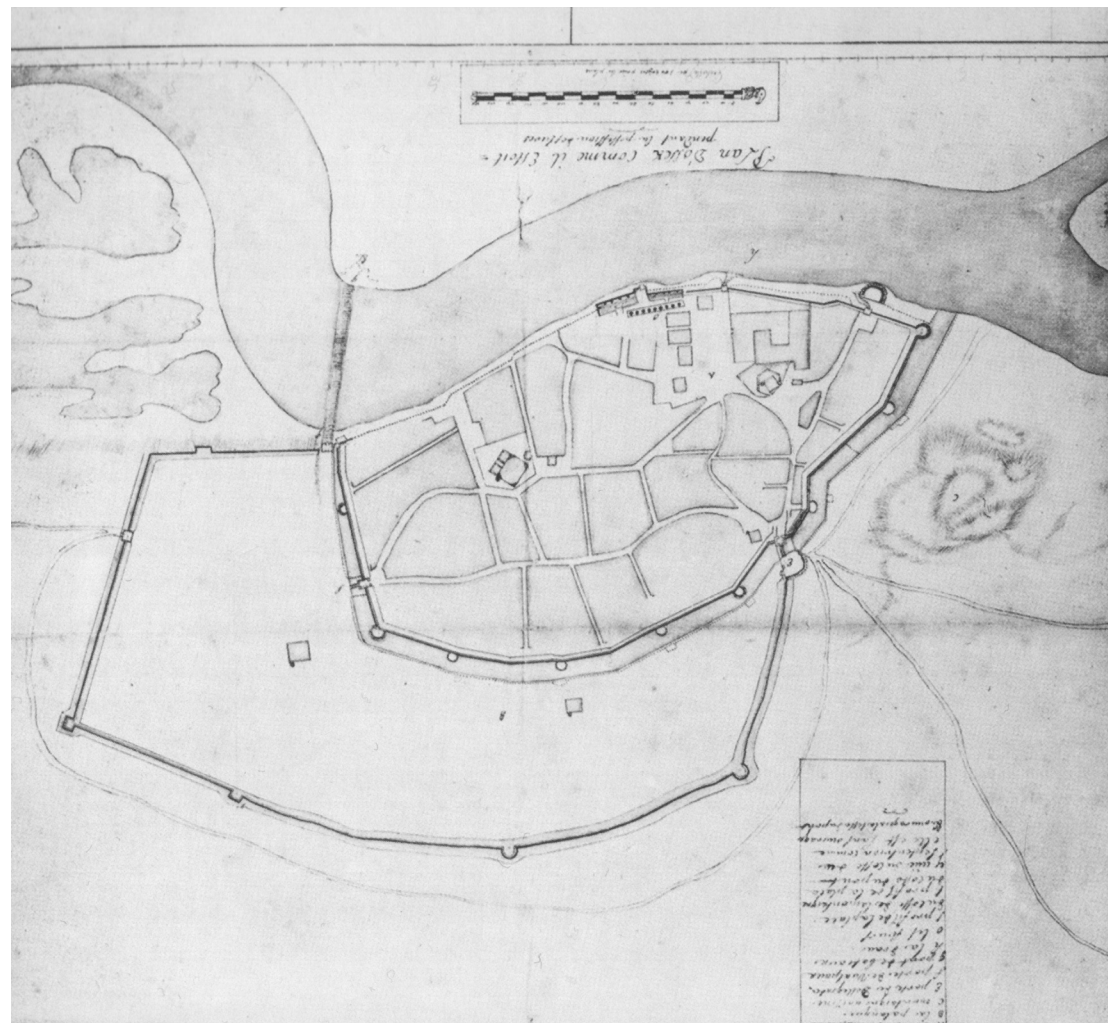
- 1689. - Louis Badenski preuzima zapovjedništvo nad vojskom koja je preostala za rat s Turskom i u oštroj kampanji prodire do Niša i Vidi-
na, te sve do Skopja.

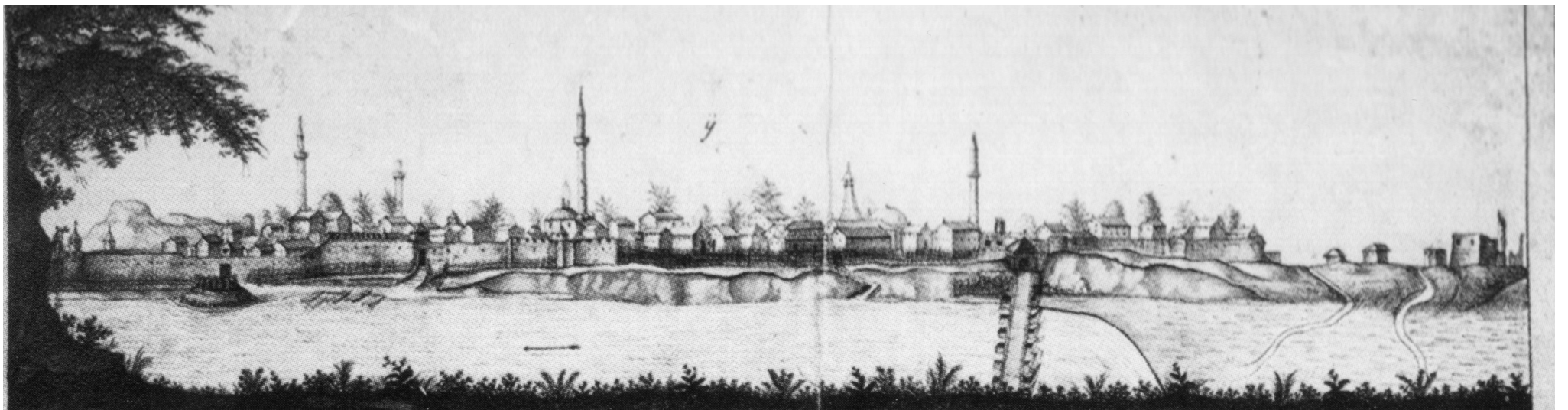
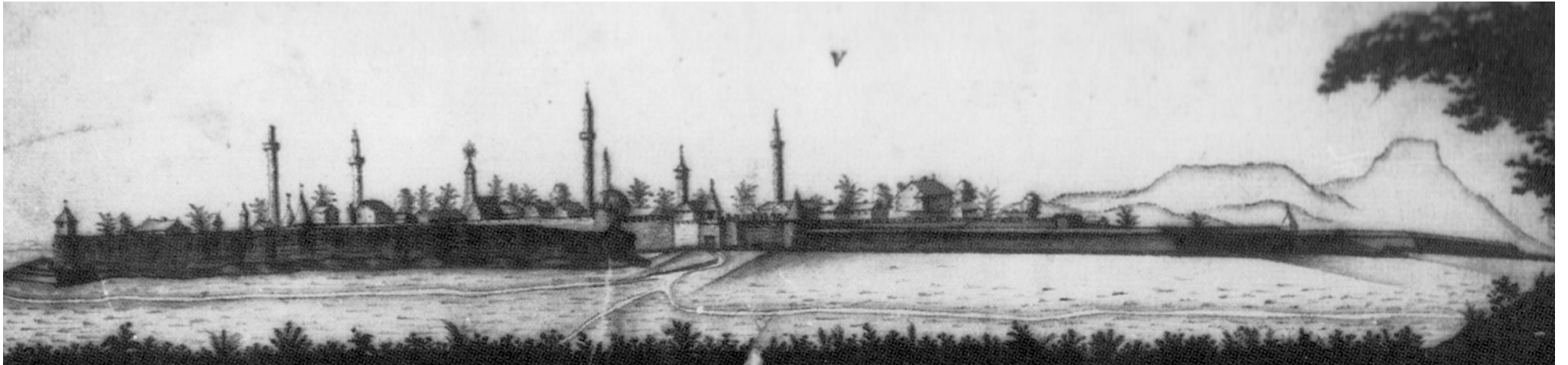
- Eugen Savojski odlazi s Rajne u Piemont u pomoć bratiću Vittoriu Amadeu i ulazi u Torino.

- za velikog vezira imenovan je Fazil Mustafa Kopri-
lu, brat bivšeg velikog vezira Fazil Ahmad Koprilua, koji reorganizira vojsku i poduzima protunapad na oslabljenu Carsku vojsku te 30.9.1690. osvaja Beo-

- 1690. - Istog dana kad je pao Beograd 30.9. Bo-
sanski beglerbeg Husein paša počinje opsadu Osijeka koja traje do 6.10. Osijek uspješno brani Eugen de Croy, ali opsada je zapravo prekinuta na vijesti o okupljanju Carske vojske pod Badenskim sjeverno od Drave.

Osijek 1688. godine

Zatečeni srednjovjekovni / turski Osijek

Napušten 1687. godine bez borbe Osijek je ostao, za razliku od brojnih drugih gradova koji su se našli na putu glavnih borbi toga vremena, uglavnom nerazrušen.

Plan zatečenog stanja kojega su iduće 1688.g. učinili inženjeri u vojnoj službi F.C.Beaulaincourt de Golneea i S. de Mesgreguy predstavlja izvanredni izvor podataka o tadašnjem izgledu grada, ali je potrebno plan rektificirati zbog (za to vrijeme uobičajenih) kartografskih deformacija, koje su očite osobito u istočnom dijelu grada.

Do sada su poznata dva pokušaja rektifikacije. Jedan, koji donosi I. Mažuran u svojoj knjizi Grad i Tvrđava Osijek i koji S. Gaćina i G. M. Ivanković njemu pripisuju, rad je urbaniste Ivana Laya iz Urbanističkog instituta Hrvatske, rađen za potrebe izrade prvog urbanističkog plana Tvrđe, odnosno GUP-a grada Osijeka poč. 70-tih g. Sumarno je pokušano odrediti osnovni areal srednjovjekovnog Osijeka rekonstrukcijom položaja gradskih zidina. Međutim, uz nepreciznost, obuhvaćen je preveliki dio areala, uključenjem i dijela bastiona sv.Eugena na sjeveru, koji je tek u 18. st. proširen prema dotadašnjem koritu Drave, te bastionu sv.Karla na istoku, koji je također naknadno priključen zatečenom osnovnom gradskom arealu. Također je krivo određen položaj dravske luke (uz

zapadni ugao grada, te položaj "Vukovarskih vrata".

Drugi pokušaj rektificiranja donosi također I. Mažuran u svojoj knjizi pod naslovom "Plan zatečenog Osijeka prema opisu Evlije Čelebije iz 1663". Radi se zapravo o crtežu na temelju plana iz 1788., a na podlozi crteža današnje šire ulične strukture (uz iznimku naznake starijeg položaja toka Drave) koji potječe iz konzervatorskog elaborata kojega je izradio Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Osijeka. Ovaj daleko preciznije i pažljivije izrađen analitički plan, međutim, također na identični način neopravdano uključuje dio naknadno proširenog bastiona sv.Eugena i sv. Karla, a posebno izvlačenjem položaja istočnih gradskih vrata na samom križanju (te čak i preko nje) Kuhačeve ulice i ceste na most, daleko proširuje veličinu srednjovjekovnog odnosno Osmanskog Osijeka i može dovesti u zabludu o nekoliko važnih elemenata izvorne urbane strukture, ali i o mogućnostima njihovih (napose arheoloških) daljnjih istraživanja.

Ovdje donosimo novi pokušaj rektificiranja plana iz 1688.g., koji isključuje položaj vrha kasnijeg bastiona sv. Karla kao nekadašnjeg položaja sjeveroistočnog ugla srednjovjekovnog /Osmanskog grada, te naknadnog proširenja bastiona sv.Eugena. Očito je da je u izradi plana iz 1688. g. do najveće deformacije došlo upravo u sjeveroistočnom dijelu grada, dok je najveća preciznost plana u zapadnom dijelu, pa se može pretpostaviti da je snimanje započeto kod Val-

povačkih vrata, ali je zbog nepreciznosti instrumenata na suprotnoj strani došlo do najveće deformacije.

Na temelju gornjih ispravki može se donijeti nekoliko važnih zaključaka o izvornoj srednjovjekovnoj, odnosno Osmanskoj urbanoj strukturi Osijeka, ali isto tako i o načinu na koji je ona transformirana na kraju 17. i u 18. stoljeću u barokni grad-tvrđavu, današnju osječku Tvrđu.

- Prije svega, očito je da je današnji položaj Vodenih vrata identičan položaju gradskih vrata kroz kojih se i u srednjem vijeku izlazilo na Dravu i na skelu uz koju je Osijek i nastao, a doista za promjenu položaja tako važnog elementa u gradskim zidinama niti je bilo potrebe, niti vremena.

- Također onda, posljedično, i ulica koja danas vodi od Vodenih vrata svojim osnovnim pravcem drži pravac srednjovjekovne ulice koja je od srednjovjekovnih gradskih vrata kod skele na Dravi vodila kroz grad izravno prema istočnim gradskim vratima (u Osmansko doba zvanim i Beogradska vrata, a u srednjovjekovnim možda doista Vukovarskim, kako je pretpostavio I. Lay).

- Sam položaj Istočnih gradskih vrata očito se nalazio bitno zapadnije (i južnije) od današnjeg cestovnog spoja produžetka Kuhačeve ulice i ceste na most, odnosno od mjesta na kojemu je to pretpostavljeno dosadašnjim analizama. Ona su se očito nalazila na

mjestu gdje je danas ledina/travnata površina južno od Kuhačeve na istočnom cestovnom ulazu u Tvrđu. Tako kartografski određenije mjesto gdje treba tražiti gradska vrata i barbakan koji je stajao ispred njih, potvrđuje napose i način na koji je postupno ovdje izgrađivan bastion sv. Inocencija adicijom fortifikacijskih elemenata na prvobitni barbakan, što upućuje da su nekadašnja vrata ostala u dnu, ako ne i u samom grlu bastiona, gdje su poravnata konačno najkasnije prilikom izgradnje kavalira, pa se može opravdano očekivati da su arheološki ostaci danas dostupni i možda očuvani.

Zbog iznimnog značaja položaja ovih gradskih vrata u povijesti urbane strukture Osijeka, zbog konačnog razjašnjenja navedenih dilema od šireg interesa za analizu razvitka cjelokupne urbane strukture Tvrđe, ali i zbog današnje potrebe boljeg uređenja ovog važnog gradskog ugla (s neuređenim poprečnim pješačkim stazama) arheološko istraživanje za koje ovdje ne postoje nikakve prostorne prepreke od primarnog je i prioritetnog interesa u procesu istraživanja i uređenja Tvrđe.

- Drugi dio zaključaka može se donijeti u onom dijelu gdje ovaj početni i najstariji plan Osijeka dokumentira drastičnu razliku položaja toka rijeke Drave uz grad, te uzvodno i nizvodno od njega, kao početno stanje u odnosu na kasnije dokumentirane promjene, a koje su bitno utjecale na razvitak napose kasnije barokne bastione trase, ali i na današnji izgled

tog bitnog dijela “okvira” Tvrđe.

Uzvodno Drava je, počevši vjerojatno približno od današnje Zimske luke u Gornjem gradu pravila znatnu okuku, koja se onda pod ostrim uglom natrag svijala neposredno u doticaju s gradom, s vrhom te povratne okuke točno na sjeverozapadnom gradskom uglu, na mjestu gdje je u grad ulazio veliki Sulejmanov most (taj se gradski ugao kasnije zvao “Oštri ugao”. “Unutrašnja” strana te nekadašnje uzvodne okuke, tj. desna obala Drave od približno današnjeg Gornjeg grada do “Oštrog ugla” Tvrđe, bila je močvarna i za visokog vodostaja očito plavljena, a oštri zavoj glavnog toka bio je tako postavljen da je izravno matica udarala na grad, odnosno na povišeni plato na kome se grad smjestio. To je vidljivo i na planu grada iz 1688. godine gdje jedino na tom mjestu sudara gradske zidine nisu bile kao i drugdje oko jezgre grada zidane (srednjovjekovne/Osmanske zidine Osijeka bile su građene opekom), nego uz očitu improvizaciju na svojoj sjeverozapadnoj polovini bile su zatvorene drvenim palisadama.

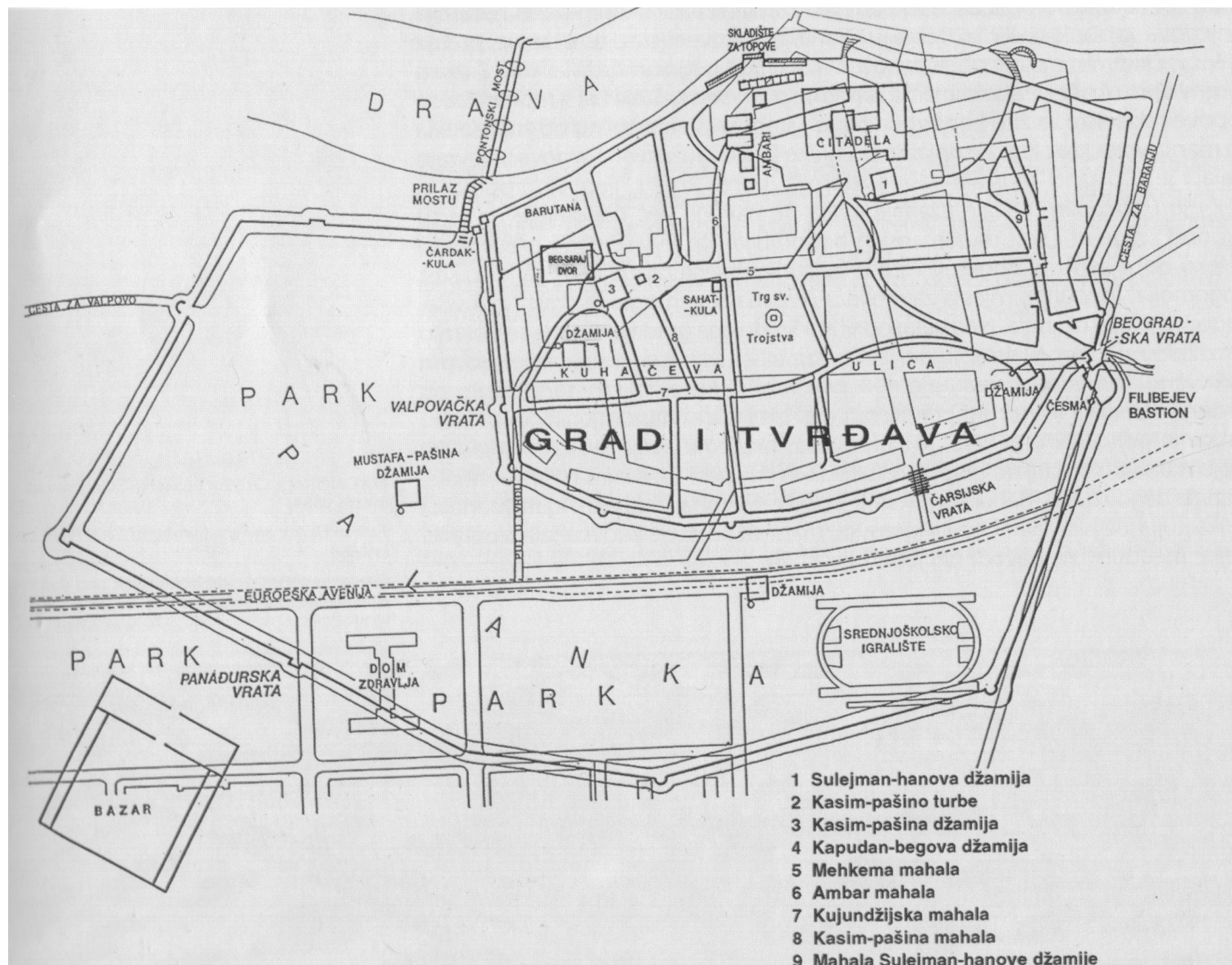
Ako se dio koji je ovdje očito odnijela Drava zamisli u svom prvotnom vjerojatnom prostiranju onda cijeli izvorni gradski prostor Osijeka dobiva gotovo posve kompaktan ovalni “gradinski” oblik.

Nizvodno od grada, ubrzo nakon njegovog sjeveroistočnog ugla Drava se granala obuhvaćajući otok, čije se postupno nestajanje može pratiti u sukcesiv-

nim kasnijim kartografskim prikazima.

- Treći element od zasebnog interesa je već više puta zapažena neobična visina, ali i oblik zemljane uzvisine koja je stajala neposredno s istočne strane uz grad, a na čijem mjestu će ubrzo zatim biti izgrađen Hornwerk. Neobičniji je napose to što tako istaknuta uzvisina, koja je u vrijeme razvijenog topništva postala velika prijetnja sigurnosti grada nije bila već u i srednjem vijeku iskorištena za povoljnu obranu, nego je ostala sa strane, ali neposredno do grada. Gotovo da se može zaključiti da je prije moguće očekivati da uzvišenje nije bilo prirodnog porijekla nego da se možda radilo o nasipu ostatka neke veće ruševine, možda antičke, kakve bi se u neposrednoj blizini Murse, a na mjestu gdje je bio povoljan prijelaz preko rijeke, posve realno moglo očekivati.

Ovakav zaključak važan je jer ukazuje na arheološku zanimljivost današnjeg prostora Hornwerka, ali i na (sada posve poremećeni) dignitet tog mjesta.

rektifikacija plana Osijeka iz 1688.
(Studio X, Z. Uzelac)

1.) - Prva, početna faza u razvitku Tvrđe

U prve tri godine nakon oslobođenja grada sve do pokušaja ponovnog turskog osvajanja, u ratno vrijeme kada je vojska provodila operacije daleko na jugu grad je utvrđivan skromnim sredstvima, ali odlučno i s planom najnužnijih, a realnih zahvata. Donesen je u vrijeme kada je vojskom u Ugarskoj još zapovjedao Max Emanuel Bavorski, ali budući da nadinžinjera kapetana F.C. Beaulaincourt barun de Golnee nalazimo u pratnji Louisa Badenskog i u Transilvaniji, kao jednog od njegovih najvažnijih inženjera i kartografa (uz Govannia Moranda Viscontia i Tobiasa von Haslingena) očito je da je Badenski već vodio glavnu riječ i kad se radilo o prvoj, početnoj fazi utvrđivanja Osijeka.

Iako nijedan element tadašnjih zahvata nije kasnije preostao u osnovnom obliku ipak je nekoliko ključnih zadržano i kasnije.

- Prije svega to se odnosi na Hornwerk, prvi zahvat na preuređenju Tvrđe uopće. Iako je ubrzo nešto izmijenjen u osnovnoj geometriji, Hornwerk u ideji pripada početnoj fazi i ing. Beaulaincourtu.

- Iako je položaj pontonskog mosta zadržan na mjestu nekadašnjeg ulaska Sulejmanovog mosta u grad, na spoju zidina unutrašnjeg grada i palanke, na "Oštrom uglu", Beaulaincourt je ovdje postavio mali po-

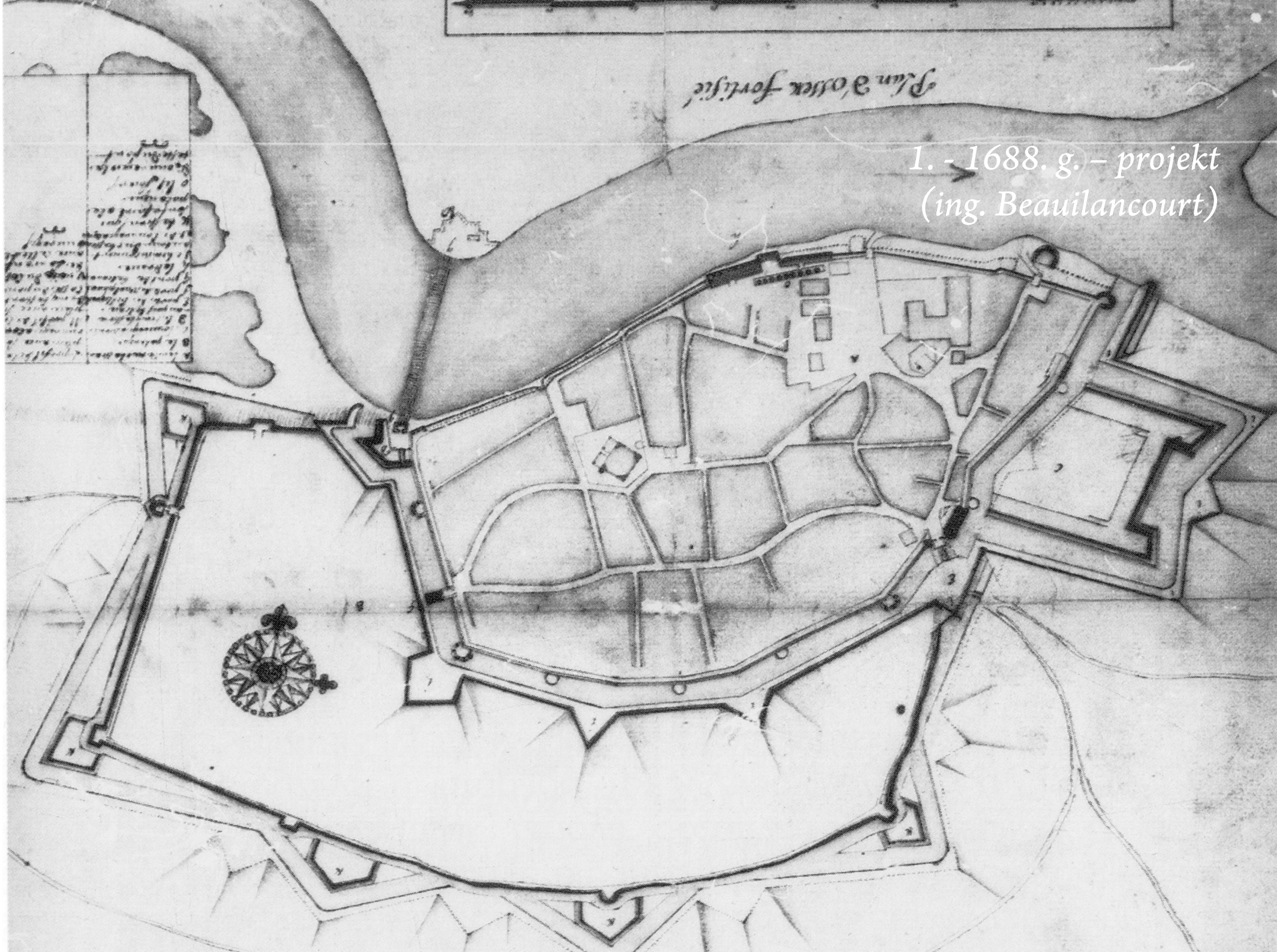
lubastion koji će postati zatim jezgra kasnijeg polubastiona sv.Terezije.

- Ako i nije bilo planirano, ratne okolnosti opsade 1690. rezultirale su zatvaranjem i zazidavanjem istočnih gradskih vrata, a jedino su ostala zapadna (valpovačka) vrata, te ulazi s Drave (pontonskim mostom te kroz Vodena vrata.

- Nije isključeno, međutim da su bar neki od planiranih malih bastiona oko Palanke bili i izvedeni te da su potom potakli rješenje koje je uslijedilo s vršnim redutima (flešama) postavljenim približno na mjestu tih zamišljenih vanjskih bastiona, kao specifičnim rješenjem karakterističnim za kasniju cjelovitu osječku bastionu trasu.

Plan d'osier fortifié

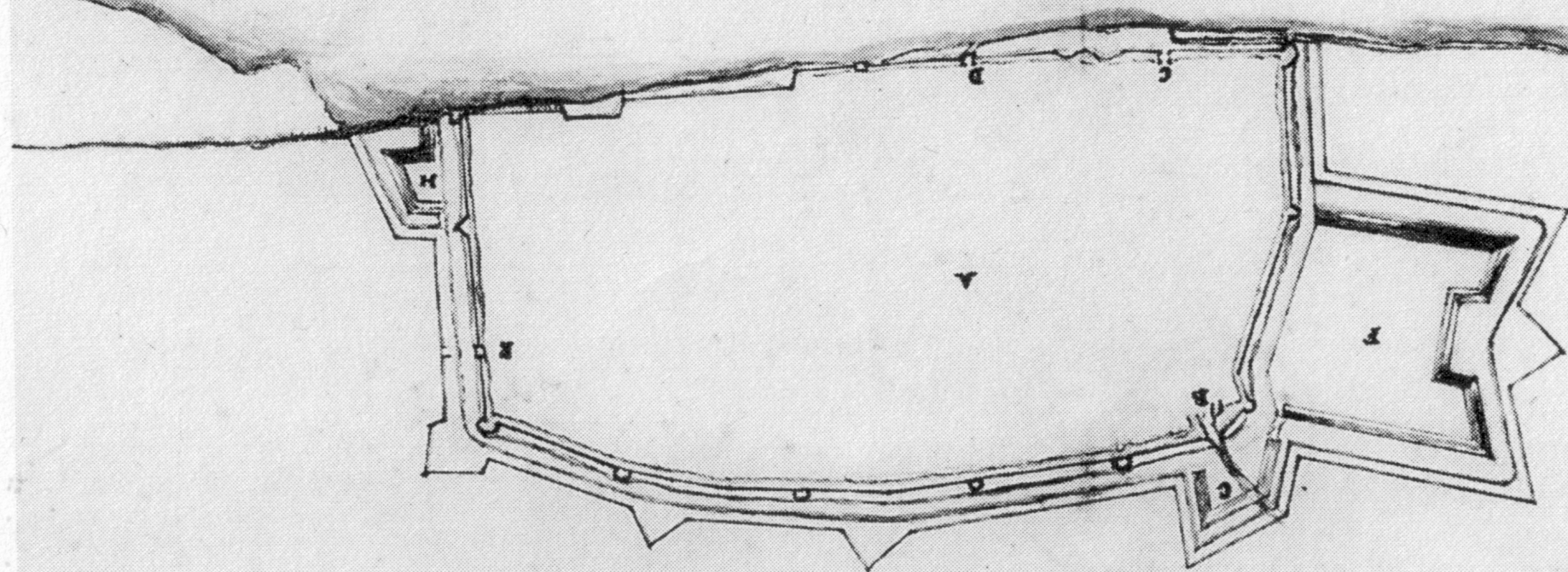
I. - 1688. g. - projekt
(ing. Beauilancourt)

Scale bar with markings from 0 to 100 paces.

1. - 1688. g.

DRAY F.

sultan Mehmed IV i Louis Badenski

Drugo razdoblje:

Dvije godine velikih radova na izgradnji Tvrđave Osijek na poticaj Louisa Badenskog prema projekcima i pod vodstvom ing. Mathiasa Kaiserfelda od 1691.g. do njegove iznenadne smrti 1693.g. i zatim 20 godina zastoja u gradnji.

Povijesni okvir:

- U lipnju 1691. okupljanje Carske vojske kod Osijeka i pokret prema Vukovaru
- 1691. - Nakon smrti sultana Sulejmana II, veliki vezir Fazil Ahmad Koprulu nameće svog kandidata za sultana Ahmada II i kreće s velikom vojskom "na Budim".
- 1691.g. - velika pobjeda Luisa Badenskog u bitci kod Slankamena. Veliki vezir Fazil Ahmad Koprulu poginuo u bitci.
- U studenom 1691. Dvorsko ratno vijeće u Beču prihvaća plan za utvrđivanje Osijeka (i Petrovaradina). Plan za Osijek izradio je inženjer Mathias von Kaiserfeld (tada kapetan).
- cijelu 1692. i dio 1693.g. intenzivni radovi na utvrđivanju, započeti kopanjem dubokih i širokih opkopa oko grada.

- **1692. Menno van Coehorn brani tvrđavu Namur, a njegov konkurent Vauban vodi opsadu i osvaja grad, ali tri godine kasnije 1695. kada ga je Vauban dodatno utvrdio Coehorn je napravio revanš.**

- 1693. nakon četverogodišnjeg, uglavnom ekstenzivnog ratovanja u Piemontu Eugen Savojski, razočaran lošim vodstvom Caraffe iznosi primjedbe caru Leopoldu, koje on uglavnom prihvaća i promovira ga u feld-maršala u njegovoj 30-toj godini.

- 1694. Caraffa je zamijenjen i budući da je Caprara odustao, Eugen je trebao preuzeti vodstvo, ali Vittorio Amadeo je okrenuo politiku prema Francuskoj i on napušta Torino.

- 1697. Mir u Riswicku, kojim završava 9 godišnji rat Velike Alijanse. Mirom je Tvrđava Luxemburg predana Austriji, odnosno kući von Habsburg.

- **1697. na prijedlog predsjednika Velikog ratnog vijeća von Starhemberga princ Eugen u svojoj 34.-toj godini preuzima vodstvo vojske prema Turskoj.**

- **1697. 11.-9. Eugen Savojski iznenada i samoinicijativno teško poražava novog energičnog sultana Mustafu II (1695-1703.) u bitci kod Sente, u kojoj pogiba i veliki vezir Elmas Mehmed paša.. Bitka kod Sente, koja je odjeknula u cijeloj Europi, označava preokret u slavi Eugena Savojskog**

kao velikog vojskovođe.

- **1697. kao nagradu za pobjedu kod Sente, uz mnoge druge počasti i poklone iz različitih dijelova Europe, princ Eugen dobiva od cara Leopolda veliki posjed Belje, koji obuhvaćajući veliki dio jugoistočnog ugla Baranje svojom granicom neposredno dotiče Osijek.** Istovremeno car Leopold poklanja Iločko knežstvo Liviju Odeschalchiju, nećaku pape Inocencija XII, u znak zahvalnosti na velikog papu koji je bitno pomogao uspjeh u protuturskom ratu (papa je umro devet godina ranije, doživjevši pobjedu kod Haršanja, a Livio umire 1715.g. bez potomaka, pa ga nasljeđuje Baldassare, unuk papine sestre Lucrecie).

- 1697. princ Eugen Savojski iz Osijeka preko Đakova i Broda predvodi ratni pohod do Sarajeva.

- **1798. i 1699. Menno van Coehorn obnavlja Mannheim (kojega su 1688.g. uništili Francuzi) i modernizira njegove fortifikacije za falačkog kneza Johanna Wilhelma II.**

- 1699. pohod do Sarajeva samo je podstaknuo konačno potpisivanje mira s Turskom, koji je nakon dugog vijećanja potpisan u **Srijemskim Karlovcima.**

- 1700., ubrzo nakon potpisivanja mira s Turskom, započeo je već iduće godine novi veliki rat s Francuskom Luisa XIV - **Rat za Španjolsko nasljedstvo (1700 - 1713.)**

- Car Leopold šalje princa Eugena da zauzme španjolske posjede u Italiji. On 1701. prelazi Alpe i briljantnim manevrima pobjeđuje francuske vojskovođe Catinata i zatim Villeroia. Upadom u Cremonu 1702. varkom je zarobio francuskog zapovjednika Villeroia.

- **1701 - 1703. Menno van Coehorn zapovjeda inženjerskim korpusom u vojsci vojvode Marlborougha i u stalnim opsadama njegovo tehničko znanje dolazi do izražaja (brzo osvajanje Bonna, opsada Huy). Coehorn umire 1704.g. U isto vrijeme mladi Švicarac Nicolaus Doxat de Demoret (r. 1682. u Iverdenu), koji je u vojnoj službi Ujedinjene Nizozemske u švicarskoj bojnoj svog ujaka Vincenza Sturlera. od 1700, vjerojatno u sklopu istog korpusa stječe znanja o Coehornovom pristupu (Coehorn svoju knjigu "Nieuwe Vestingboven" s 3 sustava fortifikacija po uzoru na Vaubana, ali jednostavnije, praktičnije i jeftinije za gradnju, objavljuje 1685.g.)**

- U siječnju 1703. princ Eugen se vraća u Beč, gdje Leopold napokon mijenja vladu, a princa Eugena umjesto Henrya Mansfelda postavlja na mjesto **Predsjednika Dvorskog ratnog vijeća.** Max Emanuel Bavarski prelazi na stranu Francuza. Francuska vojska pod vodstvom Villarsa maršira od Rajne u Bavorsku, a prate ju udružene snage koalicije pod vodstvom engleskog generala Marlborougha i princa Eugena. U Italiji umjesto Eugena vojsku je

preuzeo Guido von Starhemberg.

- 1703. u Ugarskoj počinje velika Rakoczijska buna

- 1703. Nicolaus Doxat de Demoret nakon trogodišnje vojne službe u svojoj 21.g odlazi studirati vojno inženjerstvo.

- 1704. umire Menno van Coehorn

- 1704. pobjeda vojvode Marlborougha i princa Eugena u bitci kod Blenheim u Bavarskoj

- 1705. princ Eugen se vraća u Italiju, gdje se njegov rođak Vittorio Amadeo ponovo okrenuo Austriji. Umire car Leopold i na prijestolje dolazi njegov sin Josip I.

- 1706. princ Eugen varkom prelazi Alpe i rijeku Po te stiže do Torina. Vojvoda je povučen na sjever gdje je Marlborough odnio pobjedu kod Ramillies. Pobjeda princa Eugena u Italiji donijela je 150. godina vladavine Austrije u Lombardiji.

- 1707. princ Eugen ne uspijeva osvojiti Tulon, nekašnju savojsku luku. Umire njegov stariji brat Louis Badenski "Turkenlouis".

- 1707. Doxat nakon četverogodišnjeg školovanja za inženjerskog časnika u Nizozemskoj, kao potporučnik ulazi u gardu Falačkog kneza izbornika (Palatinat/Pfalz) Johanna Wilhelma II Witel-

sbacha (Knez-izbornik 1690 -1716), za kojega je osam godina ranije Menno van Coehorn izgradio nove fortifikacije Mannheim, transformirajući grad u ovalno utvrđenje.

- 1708. ponovo na sjeveru s vojvodom Marlboroughom u Flandriji (Španjolskoj Nizozemskoj), veliki uspjesi, bitka kod Odenarda, opsada Lilla (princ Eugen preživio ranjavanje iznad oka kuglom iz muskete i pokušaj trovanja). **Nikolaus Doxat sudjeluje u ratu u Flandriji, izrađuje topografske karte, sudjeluje u opsadi Lilla.**

- 1709. bitka kod Malplaqueta, najokrutnija u ratu. Petar Veliki pregazio Šveđane u bitci kod Poltave.

- 1710. do kraja godine Marlborough i Eugen Savojski su osvojili cijeli francuski obrambeni niz tvrđava, ali nije bilo velike pobjede na otvorenom polju.

Nikolaus Doxat sudjeluje u inženjerskim priprema, izradi približnica i fortifikacija.

- 1711.g. umire car Josip I (vladao 6 godina). Torijevci u Engleskoj smjenjuju Marlborougha. Mir u Szatmaru s Mađarima i kraj Rakoczijske bune.

- 1712.g.princ Eugen sam osvaja Le Quesnoy (prvu tvrđavu koju je samostalno projektirao Vauban), prije opsada Valencijanesa i Landreciesa, ali ostavljen sam doživljava veliki poraz od Villarsa u krvavoj bitci kod Denainta 24.7. **Doxat sudjeluje u opsadi De-**

nanta (tada ima 30 godina)

- princ Eugen postaje neosporni "prvi ministar" u Beču i predvodi one koji cara Karla VI nagovaraju na mir.

- 1713. Villars dolazi na Rajnu i osvaja Landau i Freiburg i Karlo VI pristaje na pregovore i potpisivanje mira u Utrechtu.

- 1714. Villars i princ Eugen u dvorcu koji je izgradio Louis Badenski u Rastattu, potpisuju dopune mira u Utrechtu.

- Doxat na kraju rata i potpisivanju mira svoje crteže planova bitaka i opsada tvrđava daruje izbornom knezu, te nakon toga stupa u službu Claudia Florimunda de Mercya i s njim u svojoj 32 godini odlazi u Ugarsku, gdje je Mercy vodio regrutaciju za vojsku pod vodstvom Eugena Savojskog.

*Granica pred
potpisivanje
Karlovačkog mira
(1699.)*

Beč

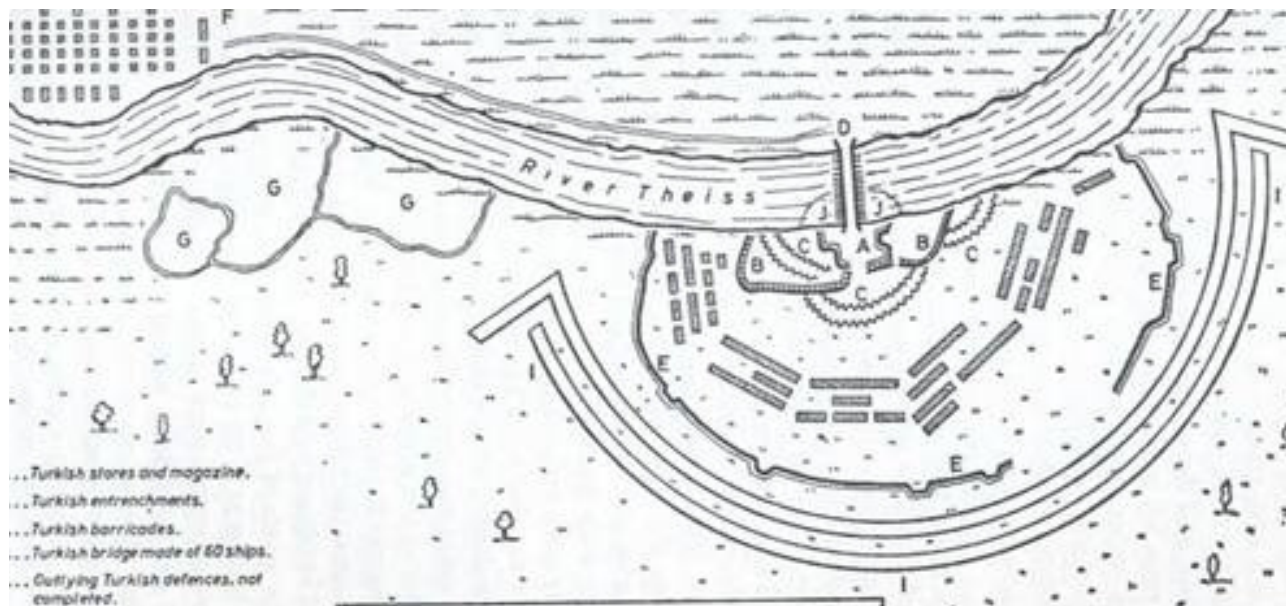
Segedin

Karlovac

Osijek

Petrovaradin

bitka kod Sente, 1697.

2.) - Druga faza u razvitku Tvrđe: projekti pod vodstvom Mathiasa Kaiserafelda

Radovi na nastavku izgradnje osječkih fortifikacija koji su uslijedili neposredno nakon, a možda već i prije bitke kod Slankamena, također su svakako povezani s ukupnim organizacijskim aktivnostima Luisa Badenskog, koji na izgradnji utvrda uz Osijek posebno intenzivno u isto vrijeme traju i u Petrovaradinu. Karakterizira ih određena doza grčevite improvizacije zbog ratnih opasnosti koji nipošto nisu posve minule ni nakon veličanstvene pobjede u bitci kod Slankamena.

Za utvrđivanje Petrovaradina, naprimjer, koriste se sva raspoloživa sredstva, pa se tako radi pribavljanja građevinskog materijala ruše primjerice i ostaci nekadašnje benediktinske opatije u Nuštru, velika crkva u Iloku, vjerojatno i djelovi Vukovarske srednjovjekovne utvrde, te i niz zatečenih ruševnih srednjovjekovnih crkava i utvrda na Fruškoj gori.

I projektna rješenja Mathiasa Kaiserafelda za Osijek pokazuju određenu dozu improvizacije, nesavršenosti, naknadnih ispravaka s proširenjima pojedinih bastiona ili ravelina. Fortifikacijsko obrazovanje inž. Kaiserafelda, iako ne i baš savršeno, ipak je očito po-

vezano sa znanjem o nekim rješenjima i idejama, te svakako s teorijom Sebastiena Vaubana.

- O tome svjedoči naprimjer prihvaćanje vršnih izdvojenih reduta (fleša) kakve Vauban izvodi u Luxemburgu ili Namuru. ali Kaiserafeldu nije poznato rješenje s dvostrukom glasijom koje uz to ide, pa se očito muči da povišenu osječku glasiju usuglasi s flešama (ovdje će dvostruka glasija biti dodana tek iza 1713.).

- Kaiserafeld dokida položaj mosta na "Oštrom uglu" (stoljetni položaj Sulejmanovog mosta) i povećava zatečeni polubastion uz nekadašnji most u istoj geometriji, a zatim isto rješenje ponavlja i na suprotnom uglu, dodajući zrcalno i na toj strani polubastion (kasnije imenovan imenom sv. Karla).

- pontonski most sada postavlja na Vodena vrata, kojima nasuprot, na južnoj strani grada postavlja buduća Nova vrata, a planira i ulicu koja bi izravno povezala ta jedina dvojica zamišljena gradska vrata (na južnoj i sjevernoj strani grada), budući da dokida i Valpovačka vrata (jedino još ostaju vrata s mostom samo do Hornwerka).

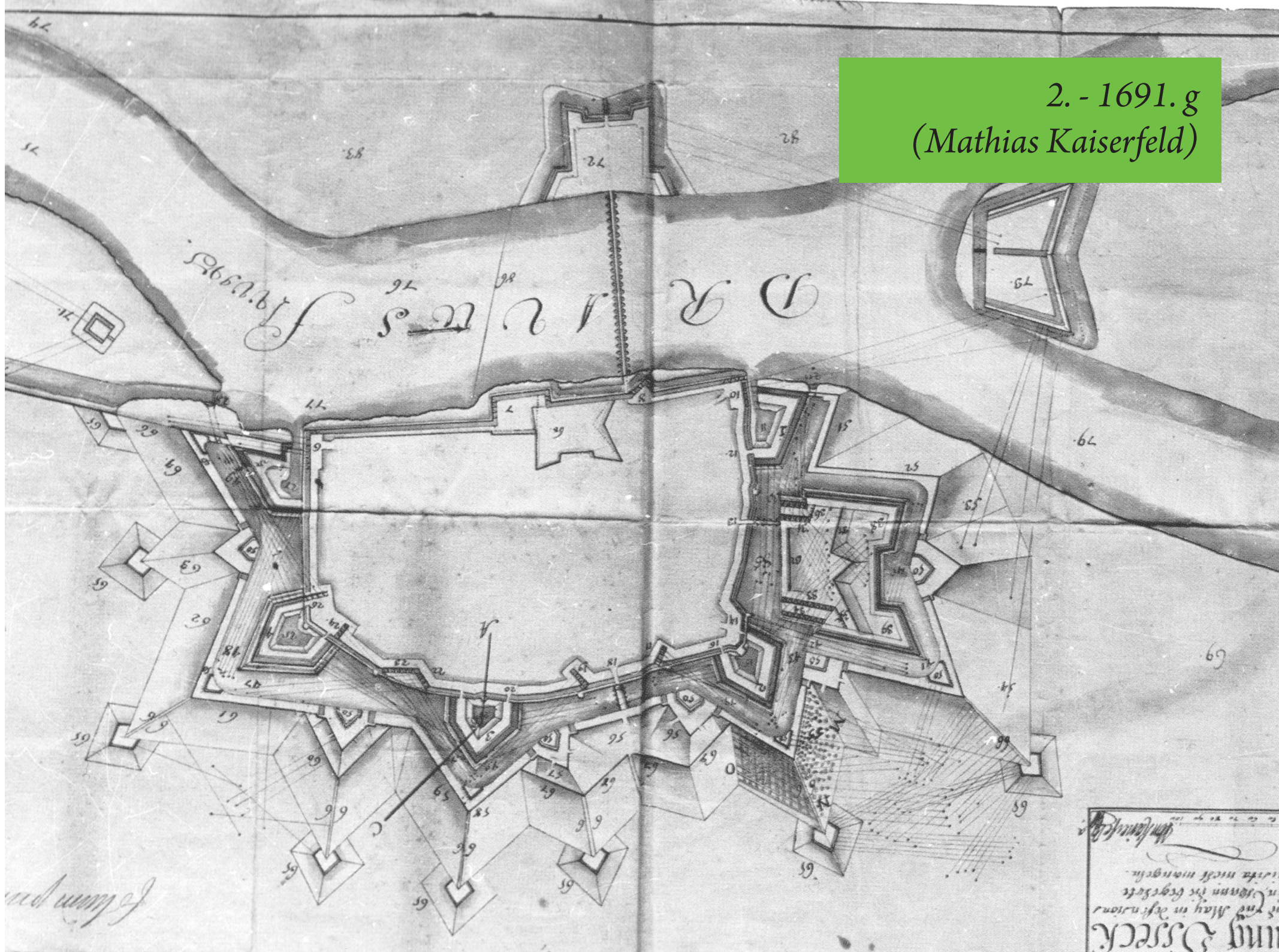
- Planirana ulica od vrata do vrata nije izvedena, nego je od Vodenih vrata ostao osnovni pravac stare ulice prema nekadašnjim srednjovjekovnim istočnim vratima, koja je sada završavala kod kavalira na bastionu (kasnije nazvanom sv. Inocencija) te ispred vojarne

uz južni bedem, a koje su na toj strani kasnije izvedene prema Kaiserafeldovoj osnovnoj zamisli. Ulica od Novih vrata izvedena je pak tako da izravno vodi do franjevačke crkve i nekadašnjeg mjesta glavnog trga ispred crkve, odnosno davno porušenog kaštela.

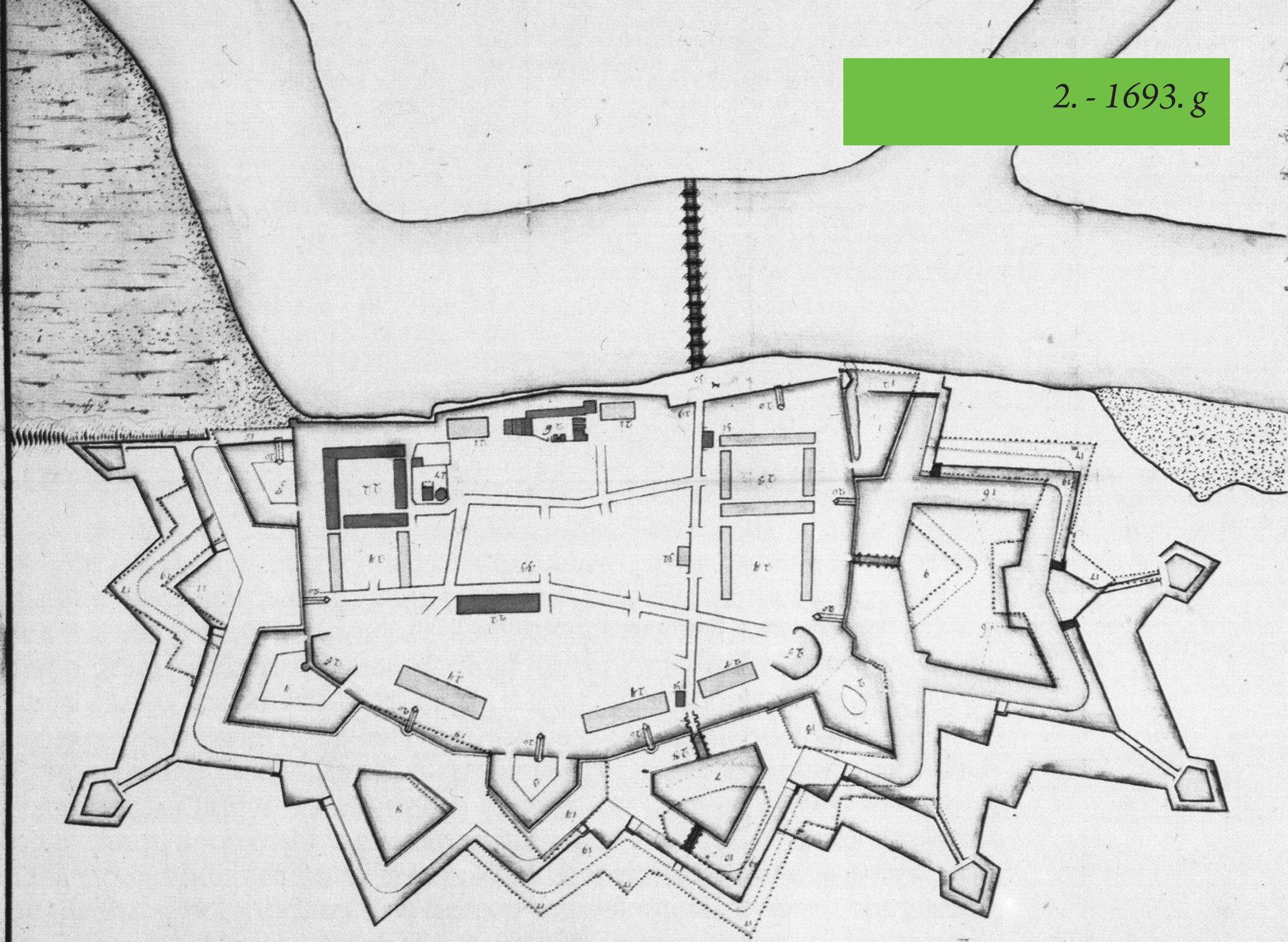
- Ali osnovna ideja, prije svega s kopanjem širokog i dubokog opkopa "kako bi Drava mogla teći oko grada", kako se izrazio u obrazloženju, te osnovne postavke svih bastiona i revelina između njih u cjelini je u njegovo vrijeme ili nešto kasnije izvedena i predstavljala je temelj osnovnog fortifikacijskog rješenja Tvrđe.

Nakon smrti Kaiserafelda 1693. dolazi do zastoja u gradnji, a radovi se intenziviraju dolaskom generala Beckersa u Osijek iza 1710., kada se grade Nova vrata.

2. - 1691. g
(Mathias Kaiserfeld)

2. - 1693. g

Menno van Coehorn 1641 - 1704

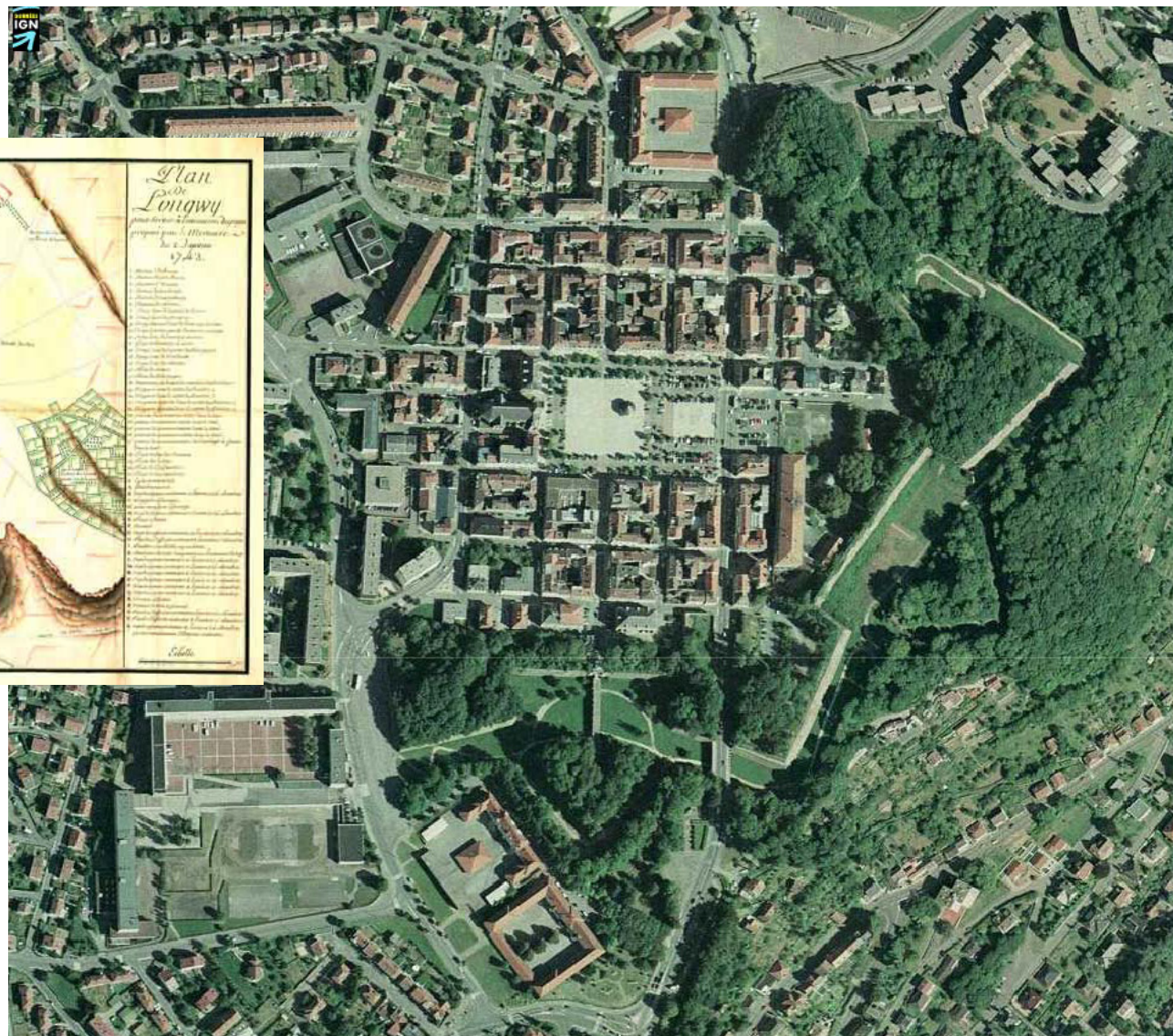
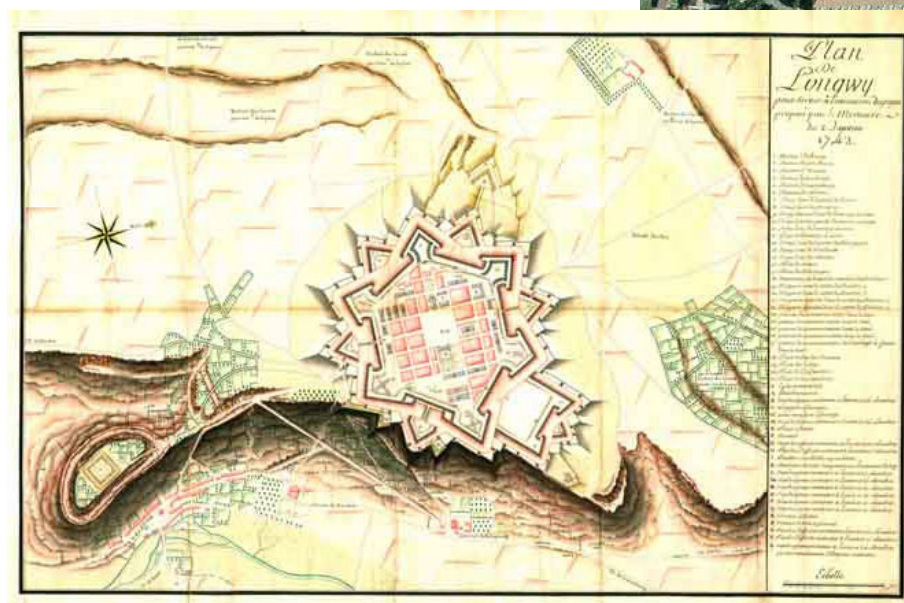
Sebastian Le Prestre de Vauban 1633 - 1707

*Neuf-Brisach
Vauban, 1699.*

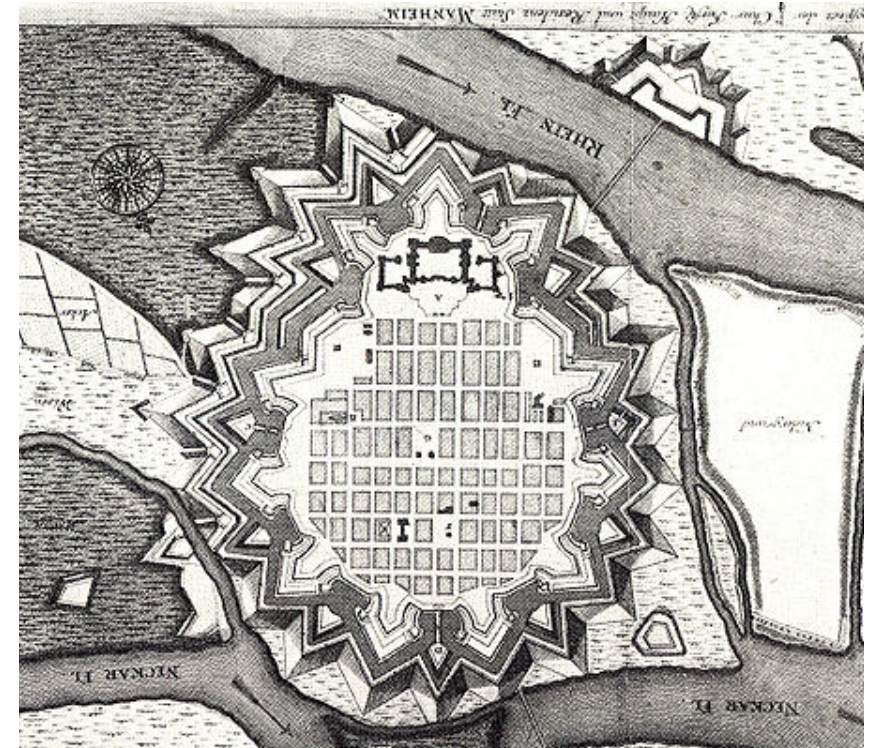
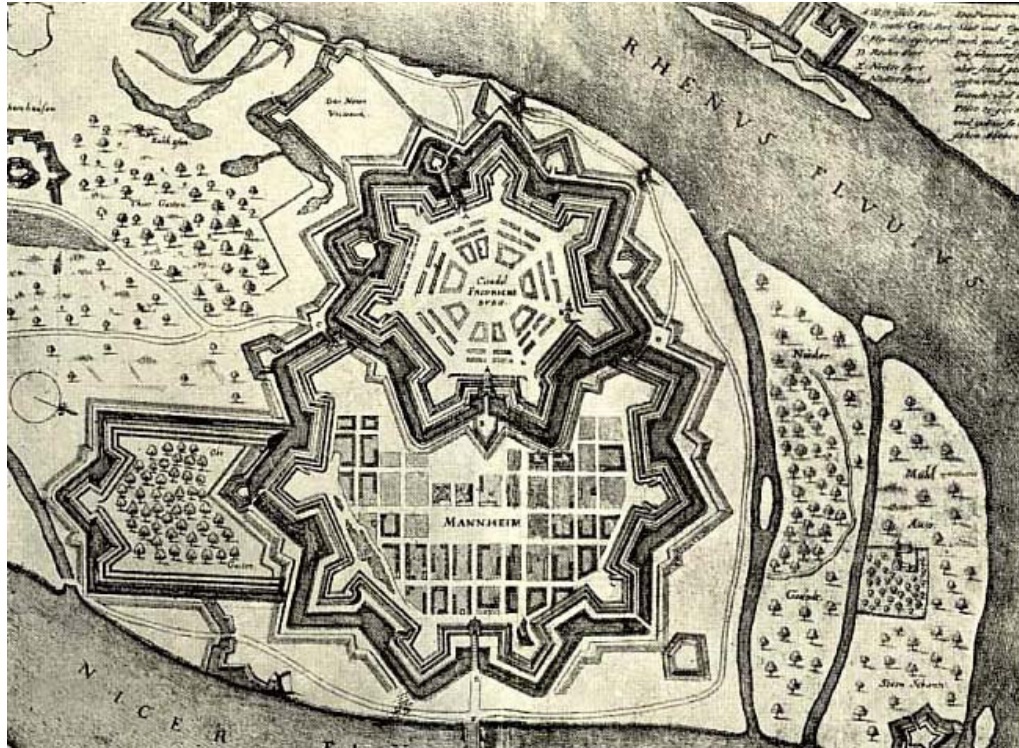

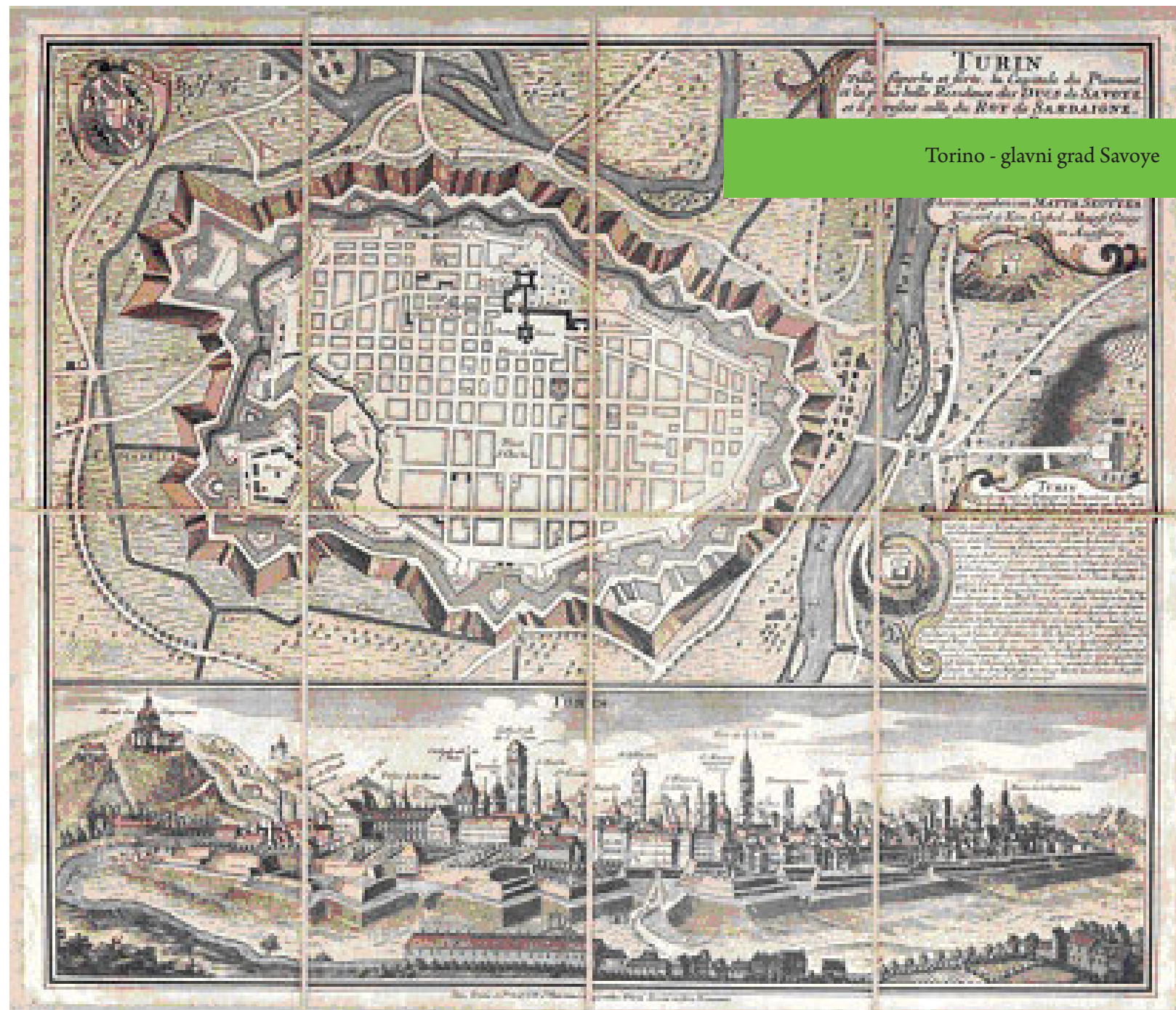
Longwy u Loreni

Izgrađen po Vaubanovom projektu
(rodno mjesto Mercya)

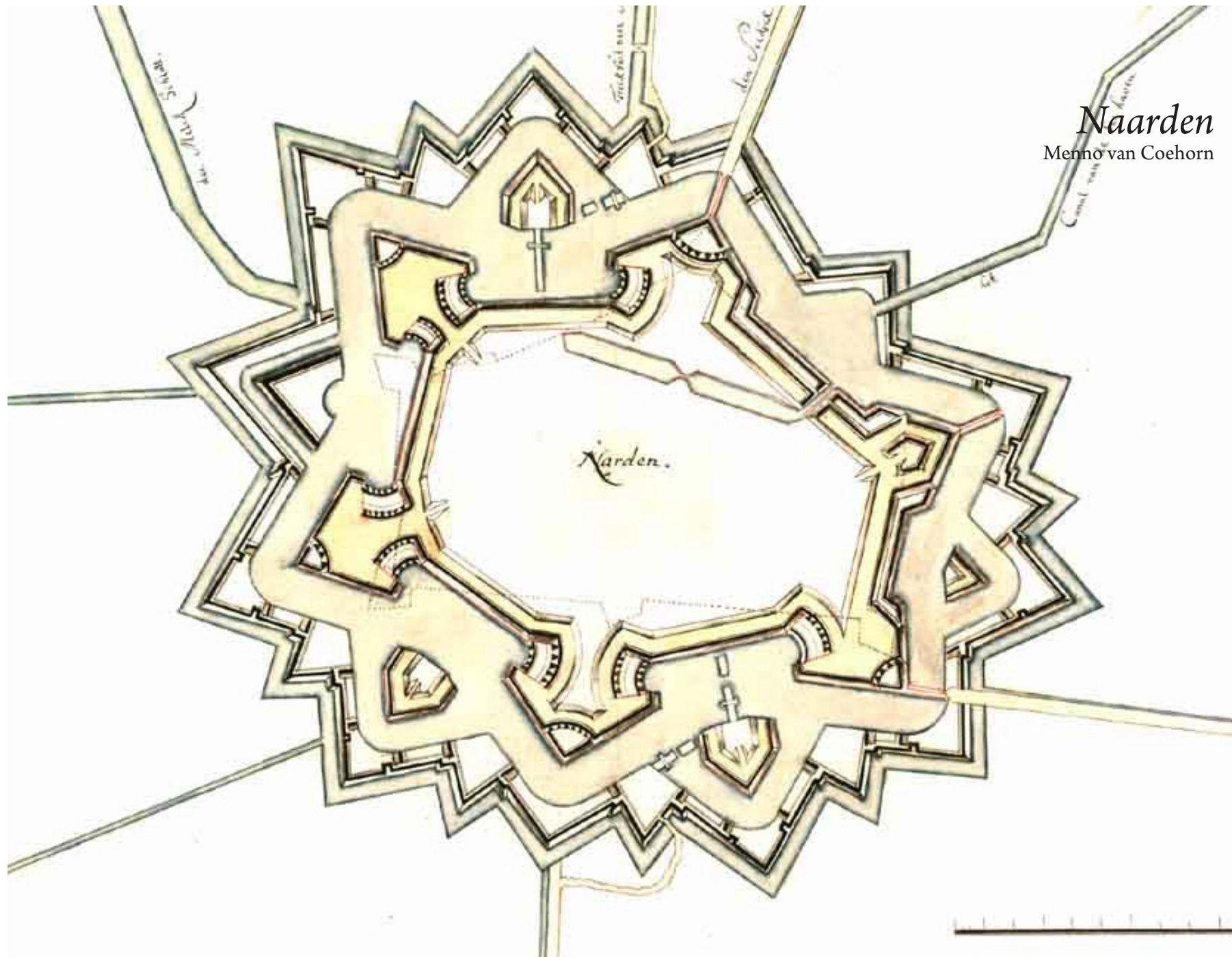

1. 1607.g grad uz postojeću citadelu izgradio H. Schickardt
2. obnova 1699. Menno van Coehorn

Torino - glavni grad Savoye

Naarden
Menno van Coehorn

Naarden

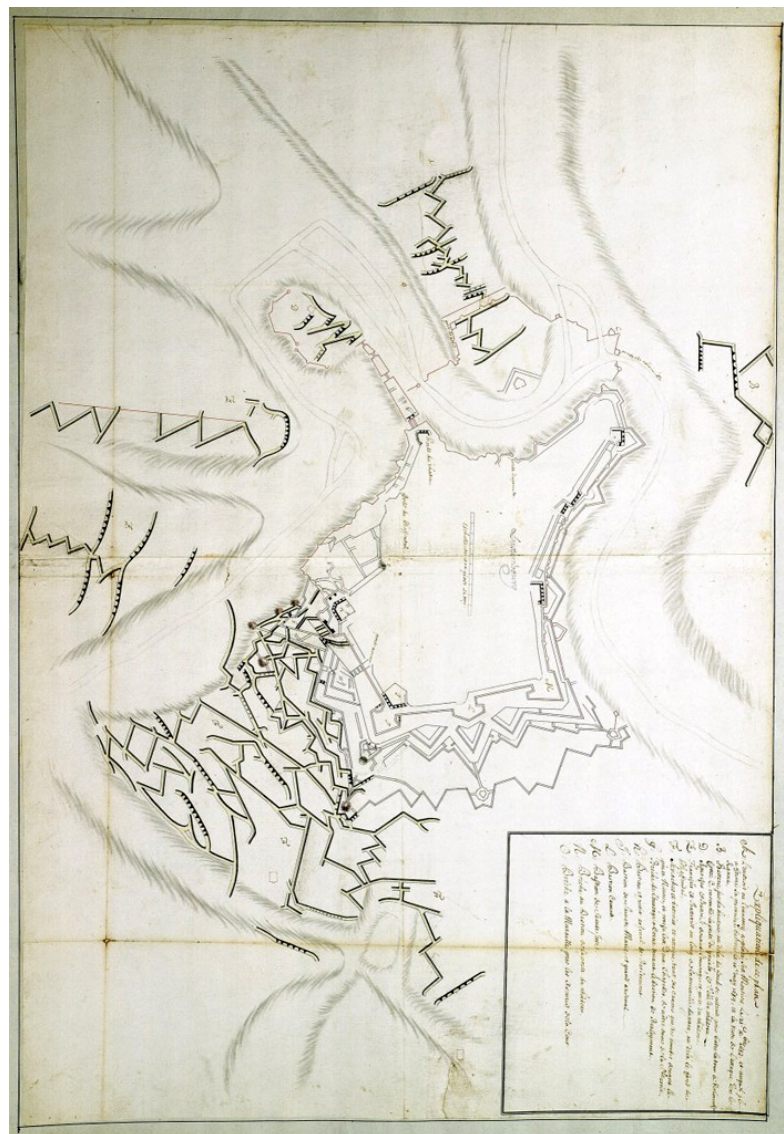

princ Eugen Savojski

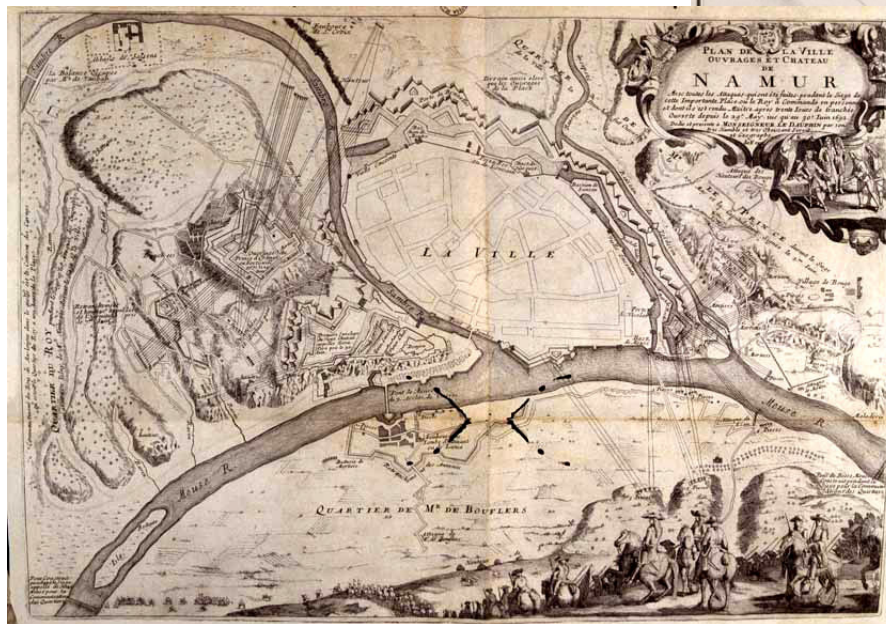

vojvoda Marlborough

Vaubanova tvrđava Luxemburg

tvrdava Namur koju su naizmjenično osvajali i gradili Sebastian de Vauban i Menno van Coehorn

PLAN de la ville de LILLE

Inventé par les Hauts-Alliés
sous le commandement de
S. M. le Prince Eugène de
Savoie le 12 Août et pris le
8 Octobre 1708, on voit comment et
par où elle a été attaquée
On y voit la position de la
ville par rapport à la ville de
Douai, à la ville de Valenciennes
et à la ville de Tournai.
Gravé et Imprimé à Bruxelles
chez
Eugène, Libraire, Palais national
1709

Opsada Lilla

Explication
De la Ville de Lille
A La Ville de Lille
B La Citadelle
C Les Bastions de la
ville de Lille et de la
ville de Valenciennes
D Les Bastions de la
ville de Lille
E Les Bastions de la
ville de Valenciennes
F Les Bastions de la
ville de Lille
G Les Bastions de la
ville de Valenciennes
H Les Bastions de la
ville de Lille
I Les Bastions de la
ville de Valenciennes
K Les Bastions de la
ville de Lille
L Les Bastions de la
ville de Valenciennes
M Les Bastions de la
ville de Lille
N Les Bastions de la
ville de Valenciennes
O Les Bastions de la
ville de Lille
P Les Bastions de la
ville de Valenciennes
Q Les Bastions de la
ville de Lille
R Les Bastions de la
ville de Valenciennes
S Les Bastions de la
ville de Lille
T Les Bastions de la
ville de Valenciennes
U Les Bastions de la
ville de Lille
V Les Bastions de la
ville de Valenciennes
W Les Bastions de la
ville de Lille
X Les Bastions de la
ville de Valenciennes
Y Les Bastions de la
ville de Lille
Z Les Bastions de la
ville de Valenciennes

Treće razdoblje:

Projekt osuvremenjenja fortifikacija grada-tvrđave Osijek 1712.g. pod vodstvom princa Eugena Savojskog, početak formiranja obrambenog sustava gradova-tvrđava prema Turskoj

Povijesni okvir

- 1712.g. princ Eugen Savojski, koji je još od 1703.g. bio predsjednik Dvorskog ratnog vijeća, postaje (u svojoj 49.godini) također i Prvi ministar cara Karla VI

- 1712. g. ing. Jean Petis de la Croix izrađuje novi projekt za Osijek, a također i projekt grada-tvrđave Segedin (1713.g), ali nakon toga odlazi u službu u Donju Austriju. Nastavlja se utvrđivanje Petrovaradina, a 1714. naručuje i projekt za novu Tvrđavu u Slavonskom Brodu, koji se nakon dopune projekta usvaja 1715. u pripremama za novi rat s Turskom.

- Maximillian Eugen Gosseau d'Heneuff, nakon odbijanja njegove navodne suradnje na gradnji osječke Tvrđe kupuje posjed u Nuštru (1715.)

- 1714., u godini potpisivanja mirovnog ugovora Austrije s Francuskom, sultan Ahmed III (1703- 1730., sultan "ere tulipana") raskida mirovni ugovor iz Sri-

jemskih Karlovaca iz 1699., objavljujući rat Veneciji, osvaja Moreju i opsjeda Krf.

- 1715. umire francuski kralj Luis XIV

- 1716.g. Veliki vezir Damat Ali paša, koji je 1715.g osvojio Moreju, kreće s vojskom od 150 000 iz Beograda na Petrovaradin. Princ Eugen s vojskom od 60 000 iz kvartira u Futogu smješta se u Petrovaradinu i napada ujutro 5.8. te odnosi veliku pobjedu.

- 1716.g. sredinom listopada, nakon bitke kod Petrovaradina opsjeda i osvaja Temišvar i cijeli Temišvarski Banat, te u zimu i proljeće obavlja velike pripreme za osvajanje Beograda. Eugen Savojski je uz to imenovan i Guvernerom Austrijske Nizozemske (Flandrije), ali vlada preko namjesnika markiza de Pria (do 1724.)

- u opsadi Temišvara približnice i opsadne linije izrađuje Nicolaus Doxat de Demoret kao inženjerski časnik u službi grofa Mercya, a u bitci je i teško ranjen (kugla mu je smrskala ruku). Princ Eugen je smatrao da je Temišvar brzo pao zahvaljujući i njegovoj opsadnoj tehničkoj vještini, posjećivao ga je u bolnici te mu dodijelio svog osobnog liječnika. Tu je začeto prijateljstvo koje će ostati trajno i nepomućeno. Mercy je imenovan guvernerom Banata, pa Doxat za njega po nalogu princa Eugena zatim izrađuje planove i nacрте novog grada-tvrđave Temišvar, izvanred-

nog projekta radikalne transformacije zatečenog orijentalnog grada u ovalni barokni grad-tvrđavu s fortifikacijama na temelju nizozemske škole Menno van Coehorna.

- 1717.g., 16.8., nakon velike bitke odnosi pobjedu nad još brojnijom turskom vojskom pod Halil pašom i osvaja Beograd. Nakon te posljednje i najslavnije bitke, prihvaćen u cijeloj Europi među suvremenici-ma kao veliki i najslavniji vojskovođa, posvećuje se napokon državnim poslovima i prvenstveno velikim graditeljskim pothvatima.

- 1718. g. potpisan je povoljni Požarevački mir, kojim je granica s Turskom pomaknuta na Savi jedan dan hoda južno od rijeke, a u Srbiji južno od Čuprije.

- na natječaju za novi veliki grad-tvrđavu Beograd, koji je raspisan već i prije usvajanja mirovnog sporazuma, između više pristiglih projekata izabran je rad bojnika Francois(?) de Sullya s izrazito Vaubanovskim karakteristikama i prema njemu je odmah počela izgradnja vanjskog bastionog prstena oko grada. Tom preskupom projektu nakon trogodišnjih radova suprotstavio se princ Aleksandar von Wurtemberg, vicekralj Srbije, te je spor najzad riješen tako da je princ Eugen povjerio izradu posve novog projekta Doxatu. Doxat je na načelima nizozemske škole, ali s velikim kreativnim osobnim prinosom izradio izvanredan projekt grada i tvrđave koji je bio

prihvaćen konačno 1721.g.i na temelju kojega je grad intenzivno građen sve do svog pada i rušenja 1739.g.

3). - treća faza u razvitku Tvrđe: projekt iz 1712. cjelovitog suvremenog baroknog grada-tvrđave s fortifikacijama u bastionoj trasi proširenoj sustavom kontragardi, dvostrukim (mjestimično i trostrukim) opkopima, te Kronwerkom na lijevoj obali Drave.

Odmah već u istoj godini u kojoj je postao “prvi ministar cara Karla VI”, a od prije i predsjedavajući Dvorskog ratnog vijeća, imajući dakle najzad sve ovlasti, iako do kraja angažiran u teškim ratnim zbivanjima na granici s Francuskom, gdje je u istoj 1712. godini pretrpio najveći poraz u svojoj vojnoj karijeri (u krvavoj bitci kod Dinanta), na vrhuncu svoje snage u 49. godini princ Eugen Savojski počinje organizirati i suvremeni obrambeni sustav gradova-tvrđava na granici prema Turskoj.

Veliko iskustvo u dugogodišnjim ratovanjima u kojima je upravo dugotrajni rat na granici s Francuskom koji se bližio kraju i koji će napokon završiti iduće godine bio prvenstveno rat opsada velikih tvrđava, gradova utvrđenih golemim bastionim trasama i velikim citadelama, Eugen Savojski prenio je u drugi dio Europe, na granicu gdje je za boljim utvrđivanjem gradova i izgradnju suvremenih tvrđava postojala prijetnja potreba i gdje je nasuprot stajao neprija-

telj koji nije bio nimalo slabiji od morskog kralja Luisa IV, s kojim je Eugen Savojski imao (i) trajno rastuće i stalne osobne račune.

Uz Osijek, istovremeno je izrađen i plan za transformaciju (tada) pograničnog Segedina u grad-tvrđavu, a nastavljeni su i intenzivni radovi na utvrđivanju najizloženijeg Petrovaradina, čime je začeta jezgra budućeg cjelovitog i povezanog sustava koji će biti uspostavljen nakon dramatičnih promjena i velikih pobjeda koje će uskoro uslijediti.

Projekte za Osijek i Segedin izradio je inženjer kojega je na granicu poslao princ Eugen Savojski u ime Dvorskog ratnog vijeća, a koji unatoč izvrsnim i očito vrlo stručnim projektnim rješenjima, te točnim analitičkim zapažanjima (posebno za Segedin, ali i za širi regionalni prostorni okvir) do sada nije u istraživanjima povijesti fortifikacija prepoznat svojim djelom na nekim drugim mjestima (pa za sada niti u Belgiji, Loreni, Luxemburgu ili Francuskoj, od kuda očito potječe) iako nosi slavno prezime Petis de la Croix, prezime poznatih orijentalista s dvora Luisa IV, prevodilaca s turskog, arapskog i perzijskog (Francois Petis de la Croix poznati je prevodilac perzijskih priča iz “Tisuću i jednog dana”, nastalih kao njegova reakcija na tadašnji uspjeh konkurentskog prevodioca s arapskog “Priča iz tisuću i jedne noći”. Da li je ing Jean Petis de la Croix u srodstvu s orijentalistom Francoisom (koji umire upravo te godine) za sada ostaje nepoznato iako je posve vjerojatno.

Neobično je međutim da nakon izrade planova Osijeka i Segedina Petis de la Croix odlazi u Beč, ali se ne vraća na granicu nego ostaje u službi u Donjoj Austriji i gdje navodno ubrzo umire.

Petis de la Croixova pojedinačna rješenja, kao i projekt u cjelini doista su izvanredni i svrstavaju Osijek u sam vrh povijesti razvitka fortifikacijske arhitekture i baroknih gradova - tvrđava svog vremena, a posebno drugog desetljeća 18. stoljeća kada započinje vrhunac razvitka.

- De la Croix uz Kaiserfeldova “Nova vrata”, otvara i zapadna Valpovačka vrata, ali ukida ideju pontonskog mosta ispred Vodenih vrata i uopće mosta preko Drave, a umjesto omanje utvrde kao mostobrana (koju je dijelom odnijela i voda) projektira veliki kronwerk, koji je kasnije po tom projektu i izveden. Na njegovom planu prvi put se pojavljuje ulična struktura i središnji gradski trg, no moguće je da je bar dio ili čak i veći dio te strukture bio izveden zasebnim razvitkom do 1712.g.

- Vodena vrata postaju (odnosno ostaju) prvenstveno vrata za ulaz u grad s brodova, s rijeke, naglašavajući tako ključnu ulogu velikih plovnih rijeka u međusobnom povezivanju pojedinih gradova - tvrđava, ali i njihovom najboljom izravnom vezom s Bečom ili s Peštom. O toj temi de la Croix je ostavio izvanrednu ekspertizu izvještavajući o položaju Segedina, te prvi iznosi ideju o potrebi povezivanja velikih panonskih

rijeka kanalima na određenim mjestima, uključujući i ideju o kanalu između Dunava i Save.

- Na najosjetljivijem i najproblematičnijem mjestu Tvrđe na njenoj dravskoj obali, gdje je matica rijeke (možda nakon izgradnje jednog manjeg izdvojenog reduta, na mjestu gdje je nekoć počinjao Sulejmanov most) pomaknuta nešto nizvodno, predvidio je još jedan izdvojeni redut ispred ugla Eugenovog bastiona, te jedne linete između dva reduta u uspostavljenjnoj obrani spram rijeke.

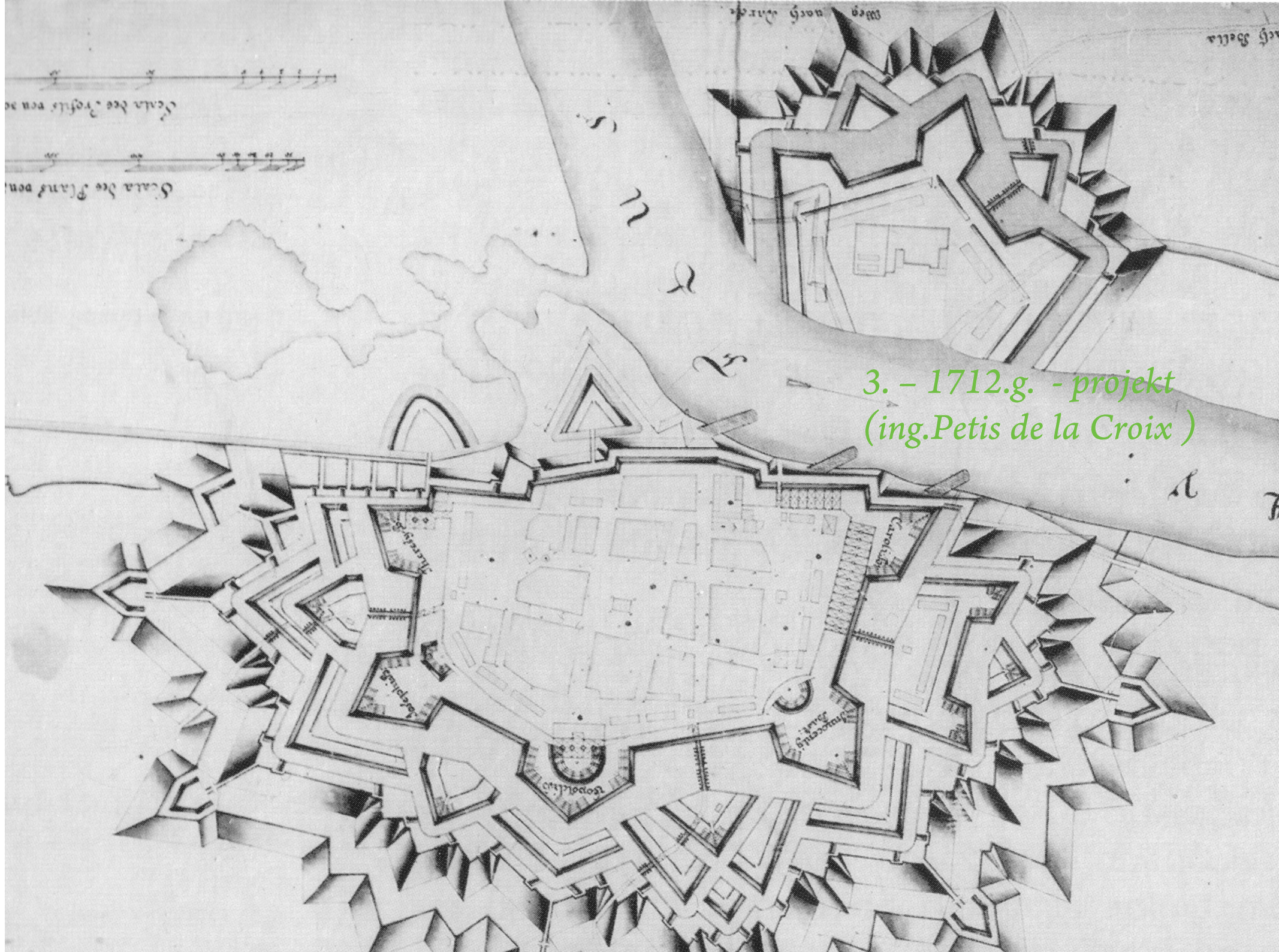
- U sklopu tog rješenja je bio i kanal (koji je međutim možda također ranije izveden), a koji odvaja močvarni dio okuke Drave od povišenog zemljišta, te pojačava protočnost vode. Taj kanal dobit će kasnije svoj dodatni neobično zanimljivi razvitak, a postojat će sve do posljednje četvrtine 19. stoljeća kao jedan od najzanimljivijih elemenata prostora Tvrđe.

- De la Croix s kopnene strane Tvrđi dodaje kontragarde ispred bastiona i ispred revelina, te na taj način postiže udvajanje opkopa, koji su ispred revelina tako zapravo trostruki. Uspostavlja dvostruku glasiju prema vršnim redutima, očito po uzoru na Vaubanovo rješenje u Luxemburgu (ili u Namuru), ali u cjelini niskim profilima i praktičkim rješenjima prvenstveno nosi iskustvo nizozemske škole.

Možemo zato zaključiti da fortifikacije Osijeka ovim projektom sintetiziraju oba iskustva.

Karakteristično je da se pojedinačni bastioni i u Osijeku, slično kao i u drugim tvrđavama imenuju simbolički u duhu svojevrsnog carskog kulta imenima članova carske porodice, najprije izravno, a kasnije nakon određenog protivljenja princa Eugena toj praksi kompromis je nađen tako što se imenima dodaju imena svetaca.

U Osijeku tako bastioni nose imena sv. Leopolda, prema imenu cara koji je oslobodio Osijek i započeo graditi tvrđavu, sv. Karla, njegovog sina nasljednika, sv. Elizabete, prema imenu carice majke, sv. Josipa i sv. Terezije, Karlove djece i kasnijih nasljednika, sv. Eugena prema imenu Eugena Savojskog, a specifičnost je u Osijeku imenovanje jednog bastiona imenom sv. Inocencija, prema imenu i u čast pape Inocencija XI Odescalchija, koji je odigrao značajnu ulogu u organizaciji i potpori protuturskog rata i time oslobođanja Osijeka.

3. – 1712.g. - projekt
(ing. Petis de la Croix)

3. – 1712.g. - projekt
(ing. Petis de la Croix)

Četvrto razdoblje:

Osijek u cjelovitom sustavu gradova- tvrđava na granici prema Turskoj čiju je izgradnju pod patronom princa Eugena Savojskog vodio glavni projektant Granice, “Austrijski Vauban” Nicolaus Doxat de Demoret

Povijesni okvir:

- 1717. rat Četvorne Alijanse protiv Španjolske (Francuske, Austrije, Engleske i Nizozemske, kasnije i Savoje) zbog ambicije španjolskog kralja Filipa V da vrati španjolske posjede u Italiji i Belgiji.
- 1718. princ Eugen šalje Mercy na Siciliju, uz pomoć engleske flote.
- 1719. Mercy, poražen kod Francaville, pobjeđuje kod Milazza, osvaja Mesinu i opsjeda Palermo.
- 1720. Doxat je teško ranjen u nogu kod Francaville.
- Rat sa Španjolskom završava 1720.g.
- **Po povratku u Temišvar Doxat izrađuje projekte za dvije važne manje tvrđave u Banatu, za Karansebeš i Oršavu. Tvrđava Oršava, izgrađena na stijeni u sredini stješnjelog toka Dunava u kanjonu**

Derdapa (poznata kasnije kao Ada Kale) bila je tehnički jedinstveno remek-djelo fortifikacijske arhitekture.

- 1721. - Nakon početnih trogodišnjih radova na izgradnji velikih novih gradskih fortifikacija Beograda Sullyu se oštro suprotstavio vicekralj princ Alexander von Wurtemberg zbog prevelikih troškova, te je radove povjerio kapetanu Johannu Amanu (inženjeru amateru, čiji rad na natječaju nije bio prihvaćen). Dvorsko ratno vijeće pod vodstvom princa Eugena Savojskog nakon ispitivanja Amanovih planova od strane komisije u kojoj je bio i Doksat, odbija taj plan.

- 1722. - Dvorsko ratno vijeće od Doksata naručuje novi plan za Beograd, koji je princ Eugen uručio caru Karlu VI na odobrenje. U projektu utvrđenog baroknog grada i u njegovom sklopu zasebne velike tvrđave, očituju se sve prednosti nizozemske fortifikacijske škole u odnosu na znatno skuplju Vaubanovu, a Nicolaus Doksat de Demoret se iskazuje kao pravi nasljednik i nastavljatelj škole Menno van Coehorna.

- 1723. Doksat je u svojoj 41. godini unaprijeđen u čin pukovnika i imenovan za voditelja gradnje i projektiranja Beograda, te za nadzornatelja gradnje svih ostalih tvrđava u gradnji u Temišvarskom Banatu i u habsburskoj kraljevini Srbiji, ali i u Slavoniji i Transilvaniji, te u južnoj Ugarskoj. tj svih gradova-tvrđava novog sustava koji je uspostavljen na granici prema

Turskoj.

- od 1723. pa do godine svoje tragične smrti 1739. Doksat uz projektiranje i vođenje gradnje Beograda, koji je uz Temišvar bio njegovo najvažnije djelo, nadzire, a većim dijelom i projektira u cjelini ili u pojedinim detaljima i sve ostale gradove - tvrđave, cjelovitog i međusobno povezanog sustava, ali također i izvan njega, stekavši nadimak i slavu "Austrijskog Vaubana".

- Uz Temišvar i Oršavu nadzire istovremeno i gradnju tvrđava u Aradu, Velikom Varadinu (Oradea), te nešto ekstenzivnije i planiranog grada-tvrđave Segedin.

- od 1725 - 1727. izrađuje nacрте za tvrđavu Komarno (na Dunavu u današnjoj Slovačkoj), te za Petrovaradin, gdje i nadzire nastavak gradnje. - - Izrađuje projekt nove bastione trase za glavni grad Transilvanije Carlsburg (Alba Iulia), koja danas predstavlja najbolje i jedino gotovo u cjelini očuvano Doksatovo djelo.

- u rujnu 1725. Doksat u pratnji zapovjednika Slavonije Odiyara posjećuje Brod i u prosincu 1726. dovršava svoj projekt kojim dotadašnju kvadratnu tvrđavu pretvara u suvremeno zvjezdasto utvrđenje.

- 1728. izrađuje potkraj godine projekte za veliku tvrđavu Rača u Srijemu nasuprot ušću Drine u Savu, gdje na temelju iskustva u gradnji Beograda i kritič-

kih razmatranja ovalnih tvrđava razvija vlastiti teorijski pristup razvitka suvremenih tvrđava u skladu s razvojem i usavršavanjem artiljerijskih navalnih tehnika.

- 1728. projektira barutno skladište u Linzu, a 1729. skladišta u Segedinu te barutnog skladišta u Alba Iulii, što svjedoči o pažljivom projektiranju cjeline sustava s logističkim središtima u pozadinskim tvrđavama.

- od 1726.g princ Eugen postupno gubi politički utjecaj, koji je dijelom vraćen 1730.

- Doksat je 1730. zamolio razrješenje dužnost ravnatelja gradnje svih fortifikacija Granice, ali je Dvorsko ratno vijeće pod vodstvom princa Eugena to odbilo, te on nastavlja s intenzivnim radom.

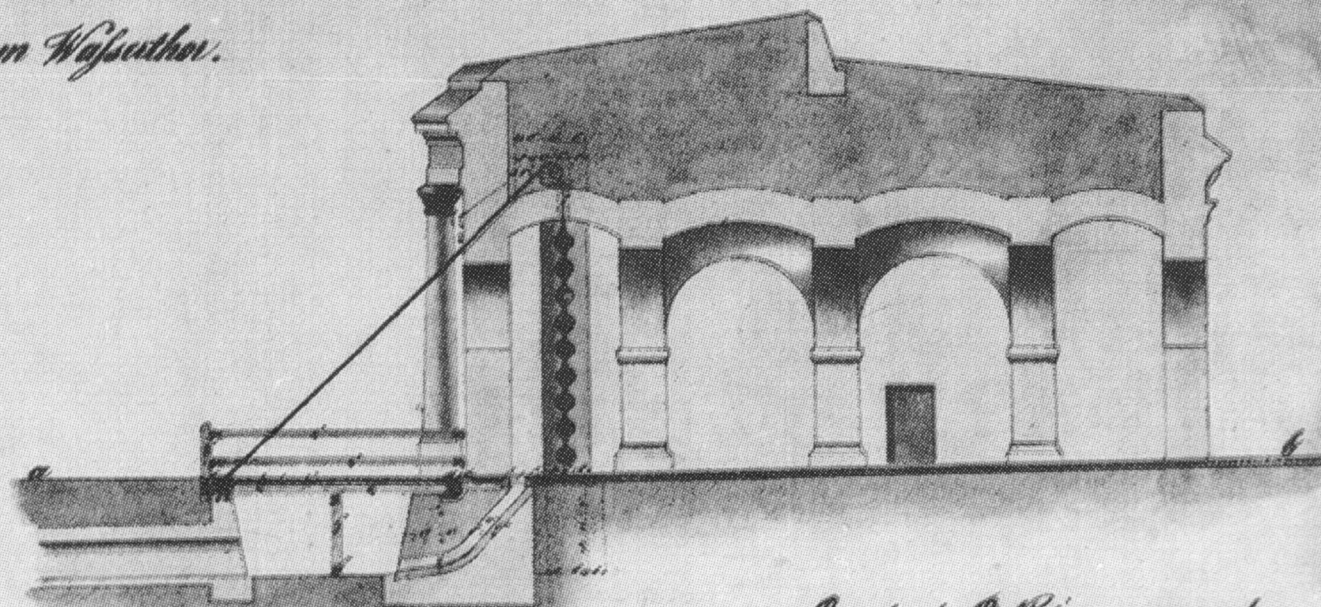
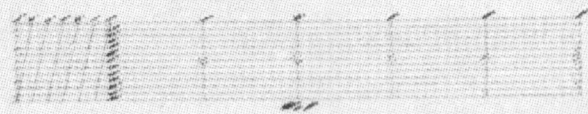
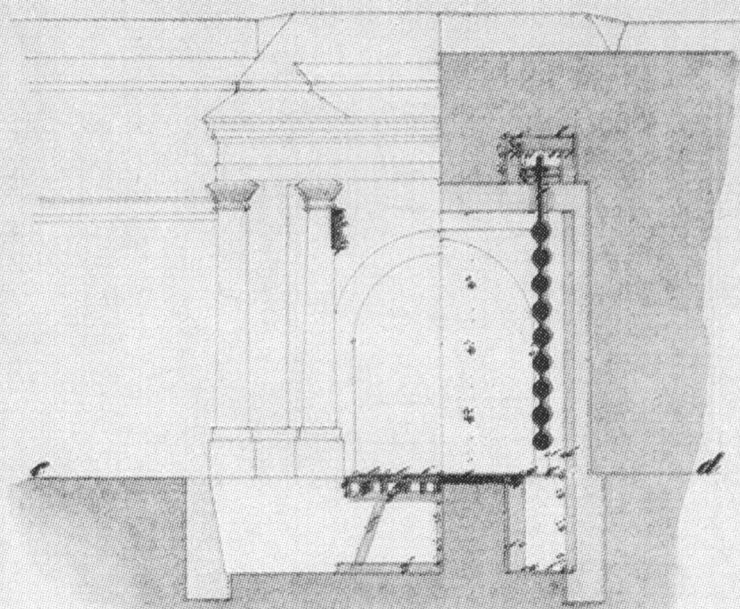
- 1731. - Doksat projektira linetu pred Vodenim vratima u Osijeku i time vješto rješava problem bolje obrane jedinog utvrđenog ulaza u grad izravno s rijeke u uvjetima promjenjivosti vodostaja, odnosno zamuljivanja obale iza bastiona sv.Eugena nakon njegovog proširenja. Iako je taj Doksatov projekt jedini njegov dokumentirani pojedinačni rad u Osijeku, nema sumnje da je kao nadzornatelj projektiranja i gradnje svih tvrđava Doksat osobno i u Osijeku donosio presudne stručne odluke i o onim rješenjima koje nije sam projektirao. To se posebno odnosi na projekt, još

položaj Doxatove linete pred Vodenim vratima

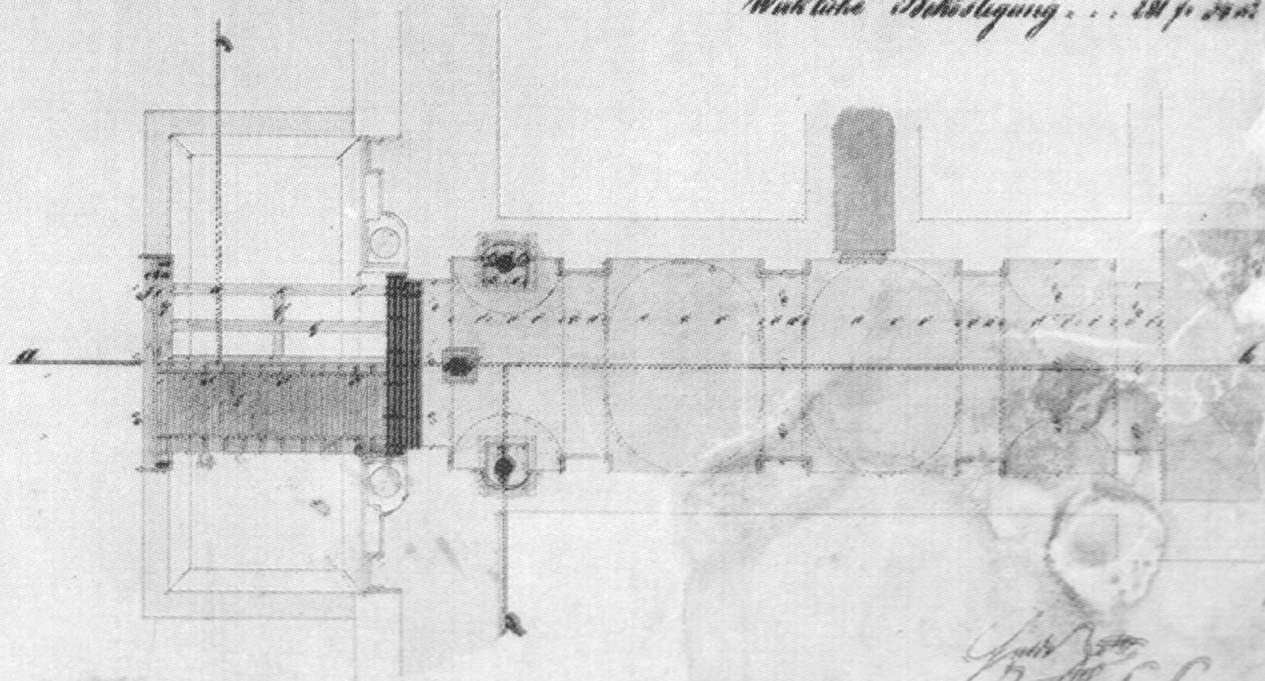

Rapports-Plan

Ueber die Aufriechenrichtung für die Brücke am Wäpserthor.
welche im Jahre 1846 ausgeführt wurde.

Brückentafel Belastung . . . 200 p. 50 m.
Wukliche Belastung . . . 100 p. 50 m.

Handwritten signature or initials.

Handwritten signature or initials.

iz 1727. g. , proširenja Eugenovog bastiona i ideju dodatne namjene njegovih kazamata za logistička skladišta (što je tipično funkcionalno rješenje, karakteristično za Doxata, a povezano neposredno s ključnom opskrbnom ulogom dravske luke uz Vodena vrata.

- 1732. - Doxat izrađuje plan utvrda za Košice, te projekte proširenja fortifikacija grada Capue, ključnog strateškog utvrđenje na sjevernoj granici tada Habsburškog Napuljskog kraljevstva. Vicekralj grof Harach povjerio je izradu projekta Filipu Marinelliju, ali se magistrat Capue tome projektu protivio jer je predviđao prevelika rušenja kuća, crkava i samostana. Doxat je tada po nalogu princa Eugena izradio novi plan koji je magistrat prihvatio, a car ga je nagradio promaknućem u general- bojnika.

- 1733. - Francuska je spremna za rat za nasljedstvo Poljske (1733 - 35.). Princ Eugen ima 70. godina. Do kraja 1733. Francusko - Španjolske snage zauzele su Lorenu, i Milano.

- 1733. - Doxat u 52. godini odlazi na odmor u Bern i traži od cara i princa Eugena razrješenje u namjeri da se povuče na obiteljski posjed Demoret kod Yverdena u Švicarskoj, ali princ Eugen odbija zahtjev.

- 1733. - počinje realizacija posljednjeg velikog Doxatovog projekta, goleme tvrđave (vjerojatno u konačnici grada-tvrđave) Orlica na lijevoj obali Kupe, na-

suprot ušće Korane u neposrednoj blizini Karlovca i kao zamjena za fortifikacijski zastarijeli Karlovac, a koju je Doxat vjerojatno projektirao godinu ili dvije ranije. Do 1736. godine kada su radovi nakon smrti Eugena Savojskog prekinuti trasiran je iskopom veći dio projektiranog opsega tvrđave, a svi tada izvedeni zahvati vidljivi su do danas.

- 1734. - Španjolci zauzimaju Siciliju

- 1734. - defenziva na Rajni, opsada i pad Philippsburga. Princ Eugen vodi stručnu raspravu s Johannom Lucasom von Hildebrandtom kao i vjerojatno s Doxatom o razlozima pada Philippsburga

- 1734. - Mercy, koji je do tada u 11 godina mira vrlo uspješno vodio Temišvarski Banat, pretvorivši zapuštenu pokrajinu u jednu od najprosperitetnijih u monarhiji, preuzima u ratu vodstvo vojske u Italiji i pogiba u bitci kod Parme.

- 1735. - Francuzi ponudili mir da spriječe ponovno sklapanje Velike Alijanse

- 1736. Doxat gradi dodatni vanjski obrambeni prsten tvrđave Leopoldstadt (Leopoldovo, danas u Slovačkoj) i regulira obližnju rijeku Vah.

- 20.4.1736. u 73. godini umire Eugen Savojski

- 1737. car Karlo VI imenuje Fridricha Heinricha von Seckendorffa, koji se nakon višekratno dokaza-

ne prevrtljivosti i karijerizma vratio u carsku službu 1734., zapovjednika vojske u Ugarskoj i daje mu čin feldmaršala. Nesposoban, grub, a veliki spletkar Seckendorff je vodeći neprijatelj Doxatov, kojega opužuje za nepotrebnu i preveliku gradnju tvrđava. Nakon smrti Mercya i princa Eugena, Doxat je ostao potpuno nezaštićen pred takvim optužbama.

- 1737. - Austrija ulazi u rat na strani Rusije protiv Turske. Doxat, koji je tada, kao najstariji časnik u Beogradu bio zapovjednik grada (umjesto bolesnog generala Marullia) stavljen je pod zapovjedništvo Seckendorffa kao zapovjednik inženjerijskog korpusa i sudjeluje u osvajanju Aleksinca i Niša (koji je osvojen početkom kolovoza). Na čelu inženjerije Doxat je odmah izradio planove za modernizaciju tvrđave Niš, ali kad se zapovjednik tvrđave barun Loutrum razbolio Seckendorff je imenovao Doxata njegovim zamjenikom u zapovijedanju garnizonom od 3 000 vojnika.

- Sultan Mahmud I (1730 - 1750) imenuje za velikog vezira nećaka Yegen Mehmed pašu (1737 - 39), sposobnog ratnika koji nakon pobjede kod Vidina u opsadi osvaja Oršavu i prodorom duž Dunava iznenađuje i teško poražava Valisa kod Grocke

- 1737. - grof Khevenhuller je potučen kod Vidina pa se sa Seckendorffom povukao u Šabac i sjeverno od Save, ostavivši Doxata samog u udaljenom garnizonu. Doxat je do tada poduzeo obrambene pripreme

na jačanju utvrđenja, ali je ostao bez pomoći. Seckendorff mu je tada pripremio spletku koja će dovesti do nepravedne osude i Doxatove smrti. Imenovao ga je general - pukovnikom nepostojeće vojske i zapovijedio da brani Niš. Shvativši u Turskoj opsadi koja je uslijedila da je grad nebranjiv, Doxat je u dogovoru sa svim časnicima dogovorio povoljne uvjete predaje (napuštanje grada sa svim oružjem). Ojađen porazima ostarjeli car Karlo VI, na Seckendorffovo inzistiranje zatvara Doxata, ali zatim i Seckendorffa zbog odugovlačenja pomoći. Na insceniranom suđenju Doxat je osuđen na smrt, Seckendorff je zatvoren u Grazu, a različiti su osuđeni i drugi sudionici u porazu.

- 1738. car je nakon odugovlačenja potvrdio smrtnu kaznu nad Doxatom, koja mu je pročitana u "vojarni", zapravo nedovršenom dvorcu princa Alexandra von Wurtemberga u Beogradu u kojoj je bio interniran. Presuda je izvršena 20. 3. 1738. pod zidinama grada kojega je velikom vještinom gradio gotovo jedno i pol desetljeće. Nešto više od godinu dana kasnije cijeli taj golemi napor bit će razrušen do temelja.

- 18.9. 1739. na splavi na Savi ispred Beograda potpisan je Beogradski mirovni sporazum. Na inzistiranje Austrijske strane odlučeno je da se sve što je izgrađeno u Beogradu od 1717. poruši do temelja, osim onih dijelova fortifikacija koje su neodvojivo povezani sa starijim zidovima. Rušenje Beograda trajalo je zatim mjesecima uz angažiranje velikog broja rad-

nika iz Srijema, pa i iz Slavonije.

- Uz Beograd sporazumom je određeno također i rušenje tvrđava Pančevo i Rača, te tvrđave Oršava (Ada Kale), kojim su Turci zatim ponovo podigli, a dijelom su ponovo na starim temeljima izgradili i bastionu beogradsku Tvrđavu.

Mir s Turskom potrajat će zatim sve do 1788.g.

*Sustav baroknih
gradova-tvrđava princa
Eugena Savojskog
(1717. -1739.)*

Beč

Segedin

Arad

Alba Iulia

Karlovac - Orlica

Stara
Gradiška

Slavonski
Brod

Osijek

Petrovaradin

Rača

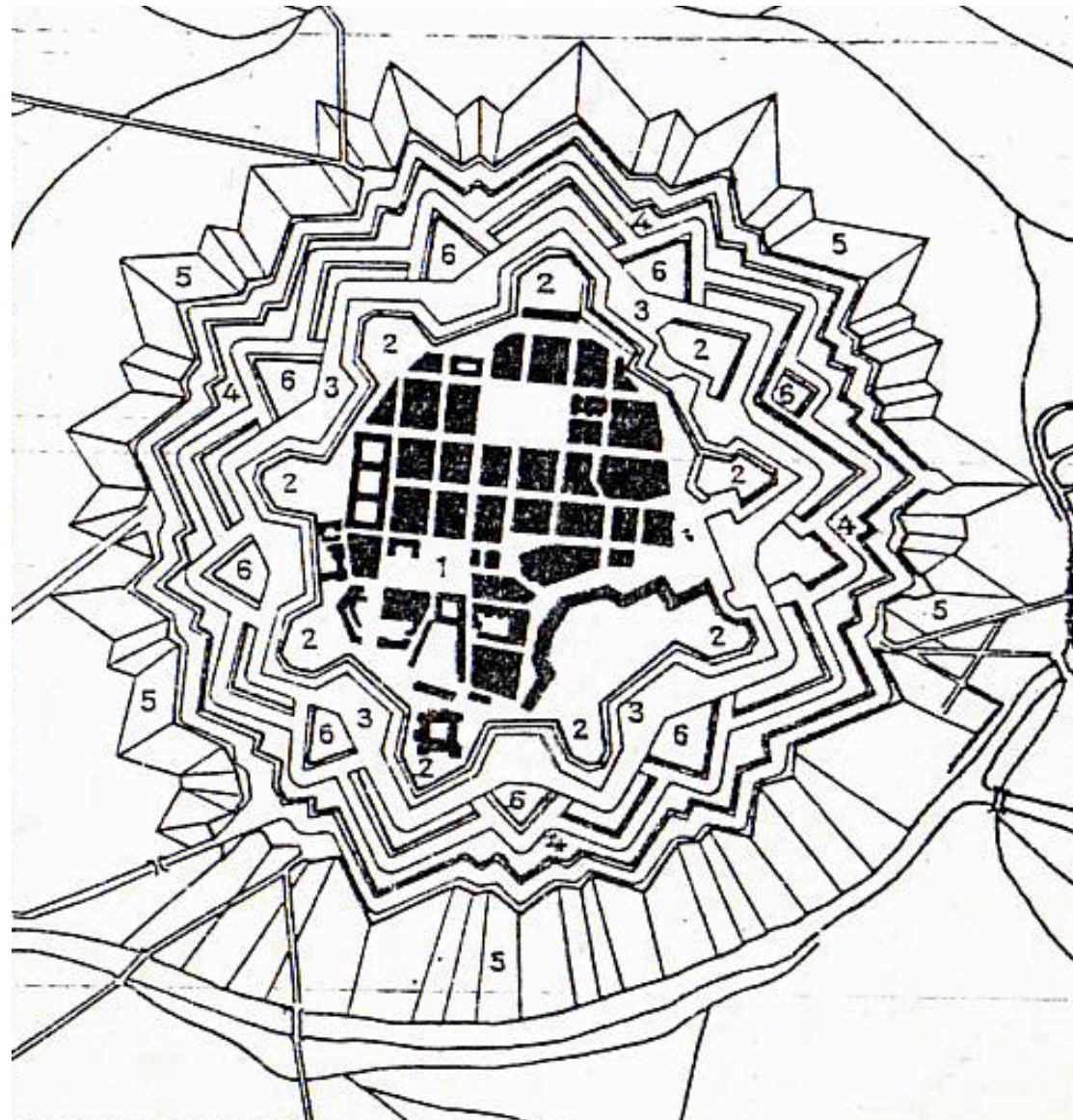
Beograd

Pančevo

Temišvar

Oršava

Čuprija

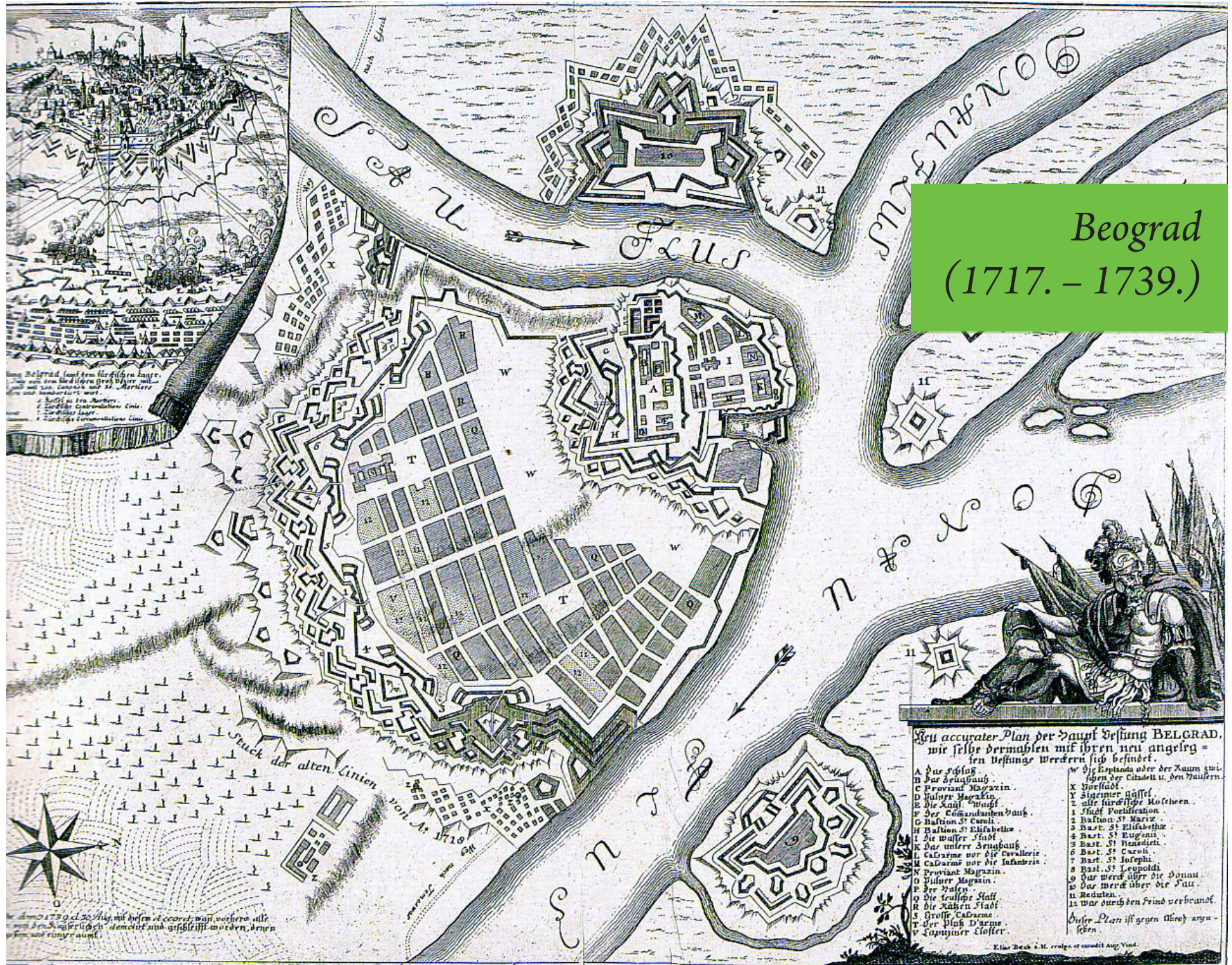
Temišvar

Osijek

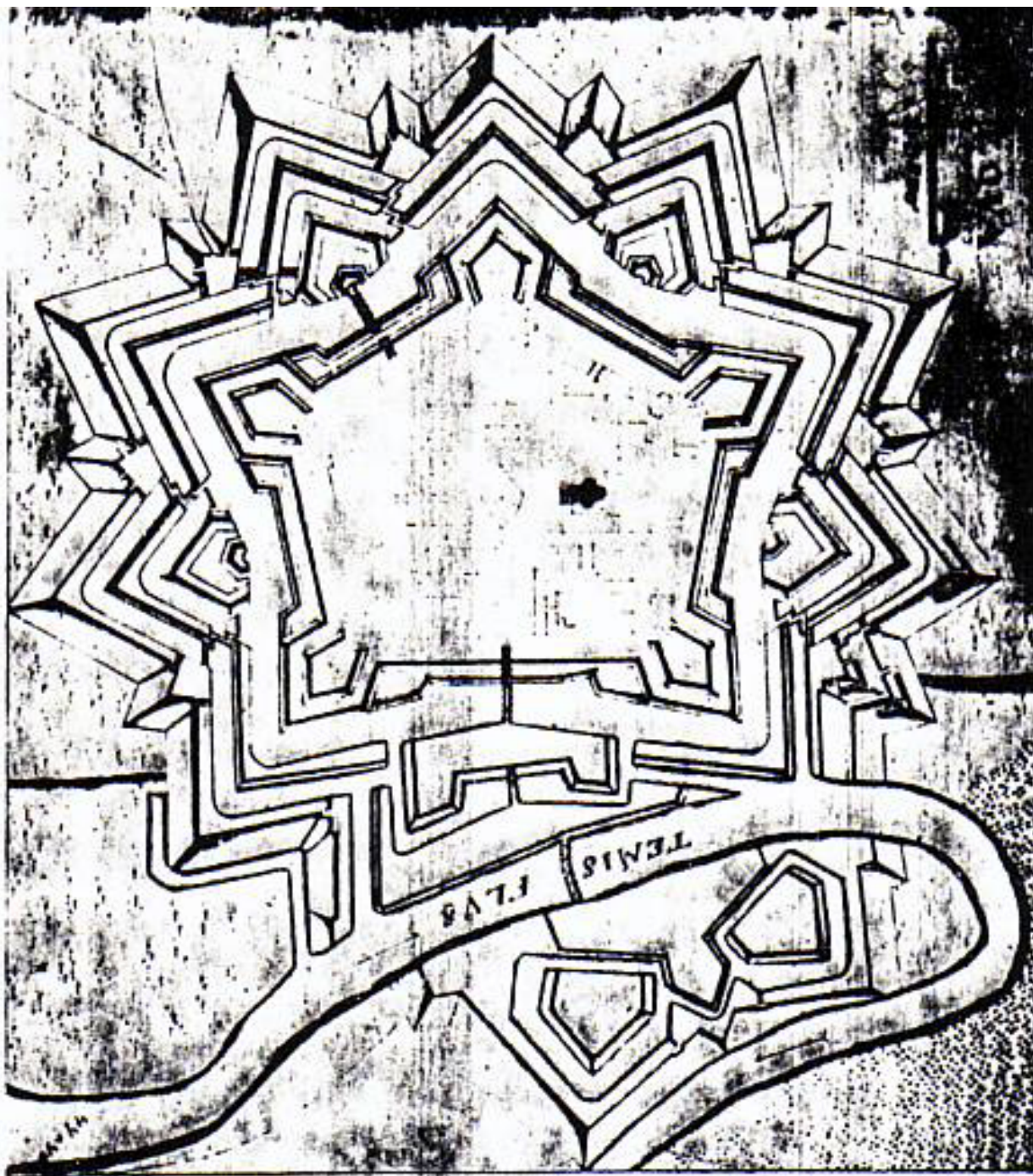
An aerial photograph of Slavonski Brod, showing a dense urban area with red-tiled roofs and a large green park area with a central square. A river is visible at the bottom, and a bridge crosses it on the left. The text "Slavonski Brod (1715.)" is overlaid in the upper right corner.

*Slavonski Brod
(1715.)*

Petrovaradin

Pančevo
(1725. – 1739.)

Alba Iulia

Arad

4. - četvrta faza u razvitku Tvrđe: Intenzivna izgradnja u drugom i trećem desetljeću i cjelovito dovršenje grada-tvrđave Osijek prema projektu iz 1712.g., a u sklopu velikog sustava novih gradova-tvrđava Eugena Savojskog (i jedna važna Doxatova dopuna.)

Iako bez svog prvog projektanta-planera Jeana Petis de la Croixa, izgradnja Tvrđe po njegovom prihvaćenom projektu intenzivirana je ubrzo, a osobito već u pripremama za novi rat s Turskom od 1714. i u 1715.g. (kada počinju i projektne pripreme i početak gradnje nove Tvrđave u Slavonskom Brodu).

Pripreme za rat princ Eugen Savojski nadgleda dijelom i iz svog novoizgrađenog utvrđenog malog lovačkog dvorca u Bilju, jedinstvene građevine utvrđene ugaonim bastionima u neposrednoj blizini Osijeka, a za jednog od njegovih kasnijih boravaka zabilježeno je i osobno angažiranje u stručnom rješavanju problema odbijanja matice Drave od Tvrđe, odnosno rješavanju fortifikacija na tom mjestu.

Nakon velikih pobjeda Eugena Savojskog kod Petrovaradina i Temišvara 1716., a osobito Beograda 1717. Osijek se našao u bitno različitom položaju nego do tada. Od tvrđave u neposrednoj blizini granice (koja

je doduše bila osigurana mirovnim sporazumom u Srijemskim Karlovcima 1699. g.), ali ipak ne s prevelikim garancijama, utvrđeni grad sada se našao relativno daleko od granice i gotovo u pozadini.

Pa ipak njegova je gradnja nastavljena intenzivno i u onoj mjeri u kojoj je to dopuštala još intenzivnija gradnja izloženijih i nekoliko još većih novih gradova-tvrđava u ukupnom golemom pothvatu gradnje cijelog sustava, koji u tom momentu nije imao ravna u cijeloj Europi i koji u cjelini predstavlja vrhunac najmodernijeg i najcjelovitijeg obrambenog sustava gradova - tvrđava drugog, trećeg i četvrtog desetljeća 18.stoljeća.

Projekti i zatim postupna realizacija osječke Tvrđe u fazama koje su na kraju 17. st. prethodile, te napose projekt iz 1712.g., u svojim bitnim rješenjima predstavljaju paradigmu cijelog sustava, a u najvećoj mjeri i anticipaciju njegove ukupne vrijednosti.

Već odmah nakon osvajanja Temišvara 1716. započinje projektiranje novog grada-tvrđave Temišvar, prema projektu Švicarca u carskoj službi Nicolausa Doxata de Demoreta, koji na temelju suremenih teorija o idealnom ovalnom obliku kao najboljem za obranu, a koja je razvijana u vrijeme van Coehornove pregradnje Mannheima, te dogradnje Torina.

Temišvar samo potvrđuje teorijsku vrijednost već naslijeđenog ovalnog oblika Osijeka, koji sa svojim

rasporedom bastiona zapravo (možda i posve slučajno) slijedi Coehornovo rješenje za Naarden u Nizozemskoj.

Kada nakon 1721. počinje i izgradnja golemog Beograda po Doxatovom projektu, princ Eugen Savojski je našavši svog "Vaubana" veliki dio svog interesa posvetio gradnji cijelog novog sustava koji, posve neobično, gotovo doslovno predstavlja realizaciju posljednje Vaubanove ideje (koju je on izložio pred smrt u tajnoj promemoriji kralju Luisu XIV, objavljenom tek u 19.stoljeću) s prijedlogom o izgradnji "trinajst tvrđava i dva fora" na granici prema Carstvu.

Vauban je naglašavao da utvrđeni gradovi moraju biti tako postavljeni da predstavljaju pokretače ekonomije u miru, a samo strateška uporišta u ratu (jer će se bitke, kako je točno predviđao, ubuduće voditi prvenstveno na otvorenom polju, te da moraju međusobno biti povezani plovnim rijekama ili kanalima.

Raspored velikih panonskih plovnih rijeka s čvorištem i težištem sustava u Beogradu bio je upravo idealan nakon pobjedonosnog rata 1716-1717. (i moguć nakon sklapanja iznimno povoljnog mira potpisanog u velikom šatoru kod Požarevca 1718.g).

Nakon dvadesetak godina izgrađeni sustav imao je gotovo točan broj od 13 gradova-tvrđava koje je predviđao i Vauban. U središtu sustava (i u samom

čvorištu rijeka) stajao je najveći i najambicioznije građeni barokni grad-tvrđava, strateški najvažniji Beograd, Iza njega u pozadini Petrovaradin, a zatim tek u trećem redu Osijek (pa se na taj način u golemom mjerilu opetuju i osnovne ideje dubinske obrane bastionih trasa, koje su često trostruke, kao mjestimično i u Osijeku).

Na istočnom krilu sustava iza Petrovaradina stajala je još i kasnije građena tvrđava Arad, te utvrđeni glavni grad Transilvanije Alba Iulia (tada Carlsburg, imenovan tako u čast cara Karla VI). Na istočnom “krilu” sustava, na njegovom kraju, umjesto “13. tvrđave”, stoji niz starih utvrđenih gradova Siebenburga, od kojih su neki dobili novije barokne citadele (npr. Cluj, ili Oradea (Veliki Varadin) ili pak Brašov ili Sibiu).

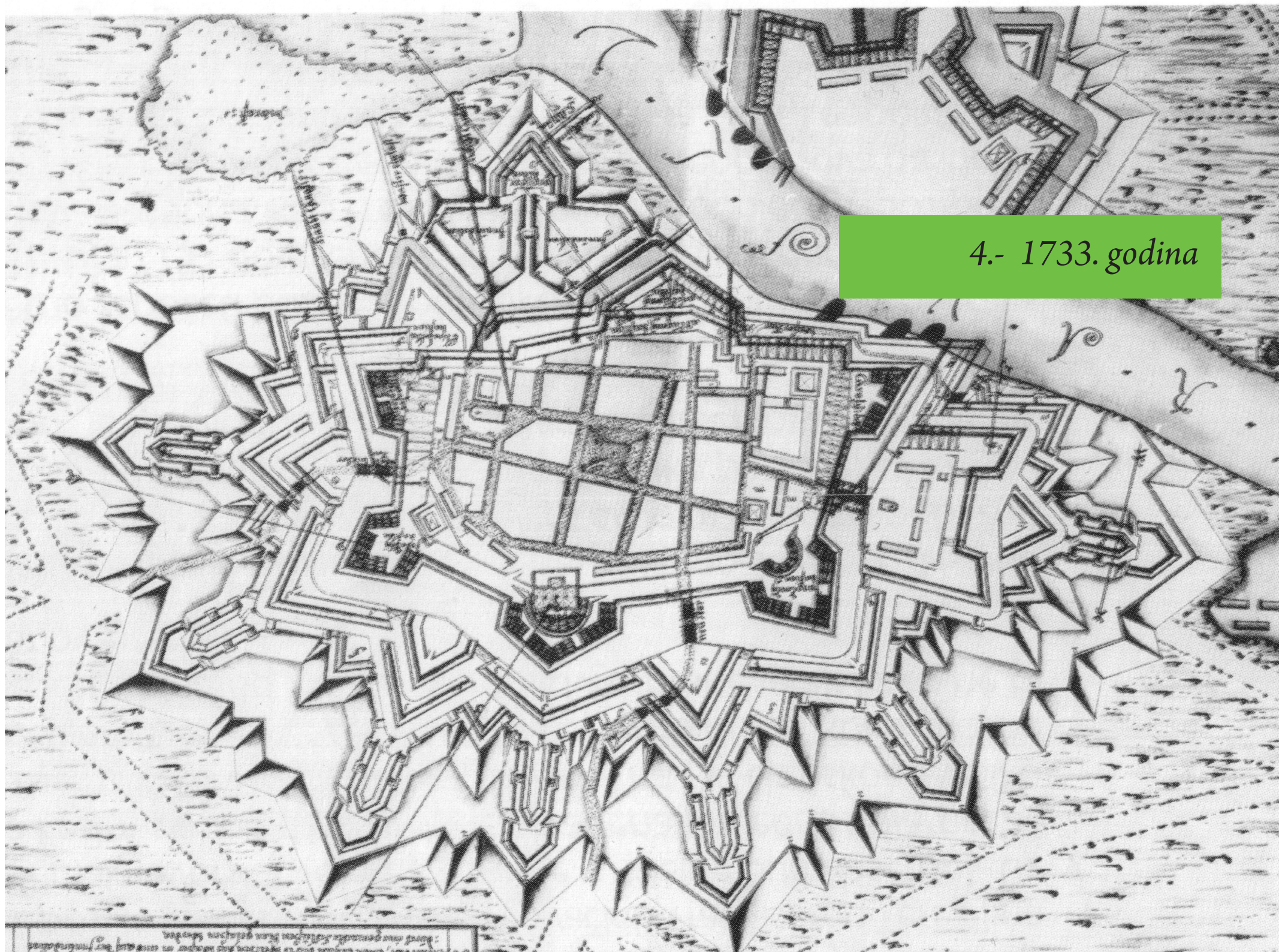
Između dva krila sustava, istočnog i zapadnog, također kao i Osijek u “trećem redu” Segedin, povezan plovnom Tisom s ostalim gradovima. dobio je ulogu pozadinskog snabdjevanja (dijelom isto tako i Osijek), pa je gotovo jedini ostao nedovršen. Na zapadnom krilu osim Osijeka u kojemu je bilo smješteno zapovjedništvo Slavonske granice izgrađena je i Tvrđave Brod, započet je veliki utvrđeni grad u Rači, ali je ostao nedovršen i u svom osnovnom prevelikom arealu, te Stara Gradiška i najzad 1733.g započet, ali 1736. napušteni golemi posve novi grad-tvrđava u Orlici (nedaleko Karlovca). Uz grad-tvrđavu Pančevo, koji dodatno učvršćivao obranu Beograda, u

ulozi “dva fora” bili su forovi u Oršavi (“Ada Kale”) i vjerojatno utvrda u Karansebešu (na karpatskom prijevoju prema Temišvaru) ili je pak ulogu “drugog fora” imala manja tvrđava u Čupriji (prema turskom NIšu).

Izgradnju cijelog sustava kao glavni graditelj i nadzornik gradnja vodio je Nicolaus Doxat de Demoret, pa je tako nadzirao i pomagao savjetima gradnju i u Osijeku, gdje su međutim djelovali i gradnju vodili inženjeri koji su uglavnom stalno bili u Osijeku, a posebno sposobni inž. Dorck.

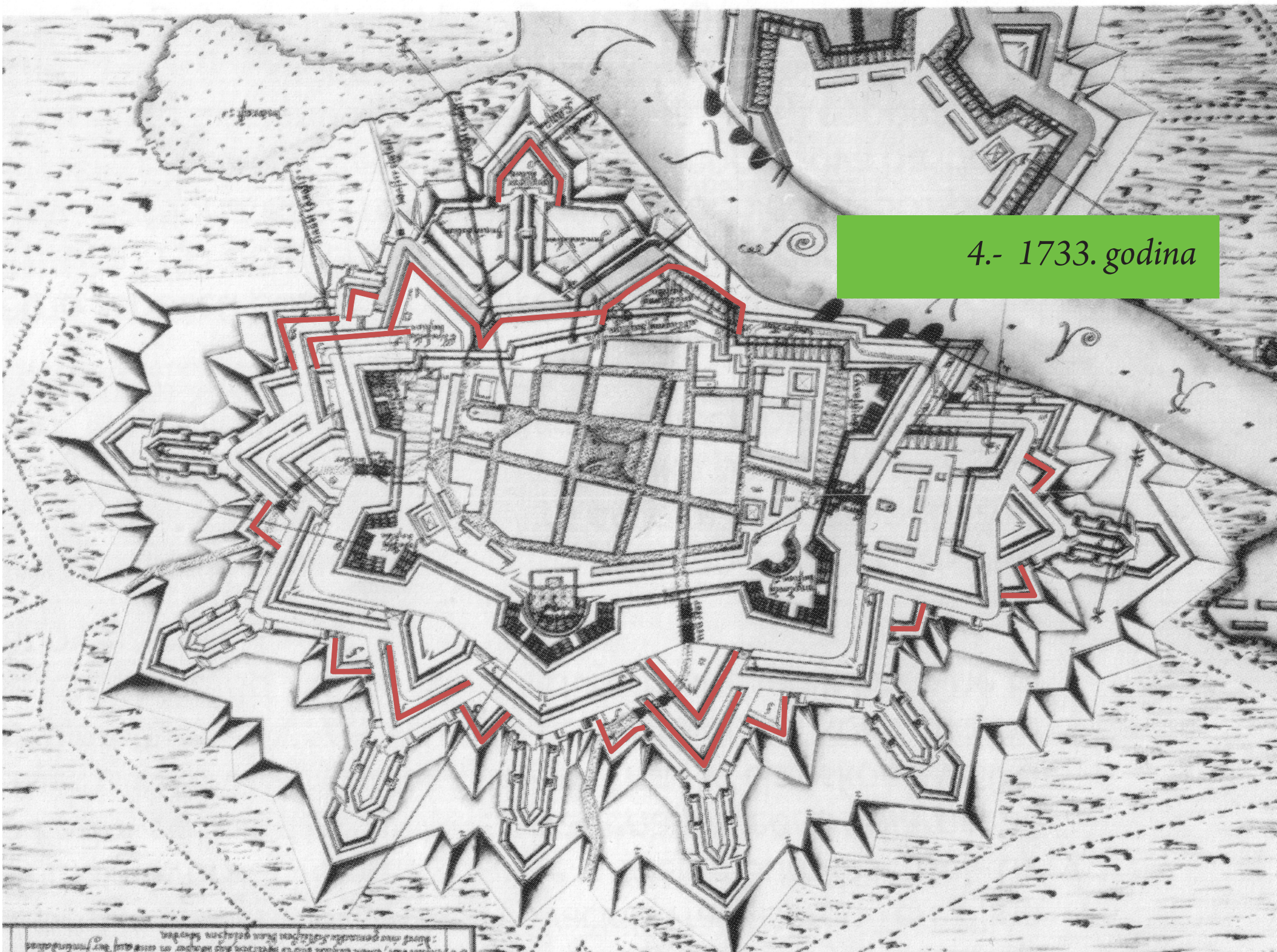
Nakon smrti Eugena Savojskog 1736. i katastrofalno vođenog i izgubljenog rata s Turskom 1738 - 39., te upropaštavanja najvažnijeg djela Eugena Savojskog, kao i osobito nepravedne i okrutne osвете nad nedužnim Nicolausom Doxatom de Demoretom, jezgra obrambenog sustava je nakon višemjesečnih golemih radova na rušenju, što je bio gotovo jedinstveni događaj u povijesti gradogradnje, potpuno srušena u jesen 1739. godine. Porušen je prije svega najveći novoizgrađeni grad-tvrđava Beograd (i sva dogradnja njegove citadele), te Pančevo i Rača, a granica je u Slavoniji uspostavljena sredinom Save.

4.- 1733. godina

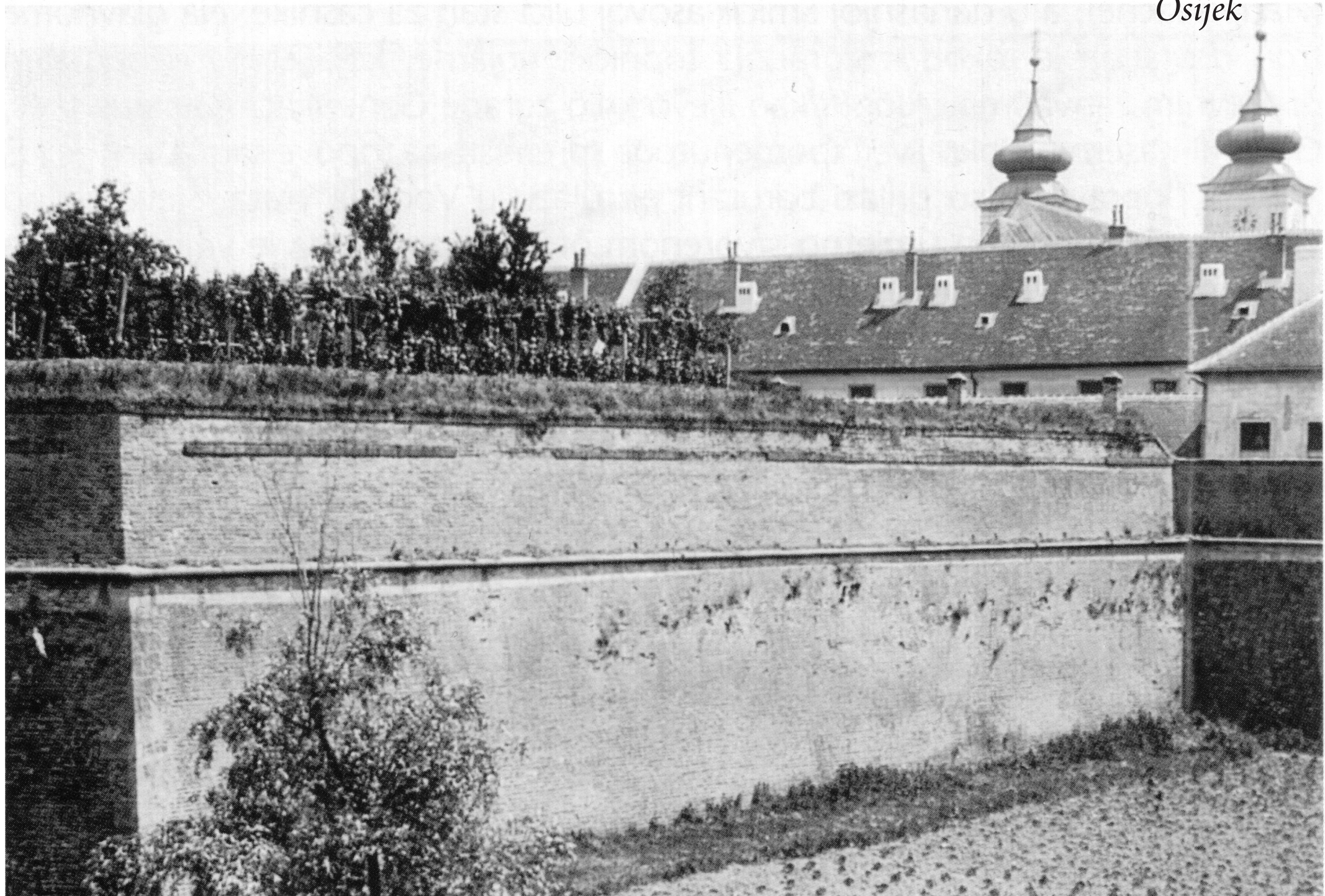

4.- 1733. godina

Osijek

Temišvar

III. at.

Friedrich Heinrich von Seckendorf
(1673 - 1763)

Marija Terezija
(1764.)

Peto razdoblje:

Osijek u doba Marije Terezije i jedna dopuna u vrijeme Josipa II

Povijesni okvir

- 20.10. 1740. umire car Karlo VI
- nasljeđuje ga u skladu s Pragmatičnom sankcijom njegova kćer Marija Terezija (1717 - 1780.), koja je od 1736. u braku s Franzom vojvodom od Lorene (Lotaringije).
- Bavarska, Pruska, Saksonija i Francuska, iako su 1713.g potpisali Pragmatičnu sankciju ne priznaju nasljedstvo po ženskoj liniji i počinje 8 godišnji rat za Austrijsko nasljedstvo. Saveznici, a posebno Francuska pripremaju podjelu Habsburških zemalja. Engleska i Rusija, saveznici Austrije, imali su svoje ratove te nisu mogli aktivnije pomoći Austriju
- rat počinje već u jesen 1740. napadom Pruskog kralja Fridricha na austrijsku bogatu pokrajinu Šlesku (prvi Šleski rat 1740 - 1742).
- 1741. - porazi Austrijske vojske u Šleskoj i Bavarskoj, Francuzi ulaze u Linz.
- 1741. u veljači Marija Terezija izdaje povlastice Fra-

nji Trencku da novači vojnike po Slavoniji za privatni odred pandura (ali je troškove snosila Slavonija). Odred lakih konjanika već u svibnju sudjeluje na paradi u Požunu (Bratislavi).

- 1742. - Austrijska vojska pod vodstvom Ludwiga Andreasa von Khevenhullera zarobljava francuske vojnike u Linzu, zimskim maršom u siječnju prodire u Bavarsku i ulazi u München, ali u ljeto mora napustiti osvojene pozicije.

Khevenhullera je ranije princ Eugen, s kojim je sudjelovao u najvažnijim bitkama preporučivao kao najboljeg vojskovođu, ali car se okrenuo Seckendorffu. Sada je Khevenhiller dokazao svoju sposobnost, ali umire u Beču iznenada 1744.

- 1742. - potpisan Mir u Wroclavu kojim Austrija gubi najveći dio Šlezije. Za cara je imenovan protivnik Karl Albert Bavorski. Mirom je završen prvi Šleski rat

- 1744. - počinje drugi Šleski rat (1744 - 45), Fridrich opsjeda Prag

- 1745. - Francuzi osvajaju Austrijsku Nizozemsku

- 1745. - Fridrich priznaje Franza Stephana vojvodu od Lorene, muža Marije Terezije za cara

- 1756. - početak Sedmogodišnjeg rata 1756 - 1763., nazvanim i treći Šleski rat (savezništvo Austrije s

Francuskom i Rusijom, te Švedskom i Saksonijom protiv saveza Pruske, Engleske i Portugala). U Americi rat se odvija kao Englesko - Francuski rat, sa Španjolskom na strani Francuske, dok je Nizozemska ostala neutralna. Ukupno rat je prouzročio velike i do tada neviđene žrtve.

- 1756. - Rat počinje Fridrichovom invazijom na Saksoniju.

- 1757. - Bitka kod Kolina u Češkoj, odlučna pobjeda Austrijske vojske nad Fridrichom Velikim, koji je izgubio trećinu vojske

- 1765. - smrt cara Franza Stephana i izbor Josipa II (1741 - 1790) za cara, carica Marija Terezija ostaje suvladarica sinu još 15 godina.

- 1766. - umire grof Daun i carica Marija Terezija predaje sve formalne ovlasti sinu

- 1780. 29.11. smrt carice Marije Terezije, Josip II proklamira administrativne reforme u duhu prosvijećenog apsolutizma

- 1780. - 1790, doba prosvijećenog apsolutizma Josipa II

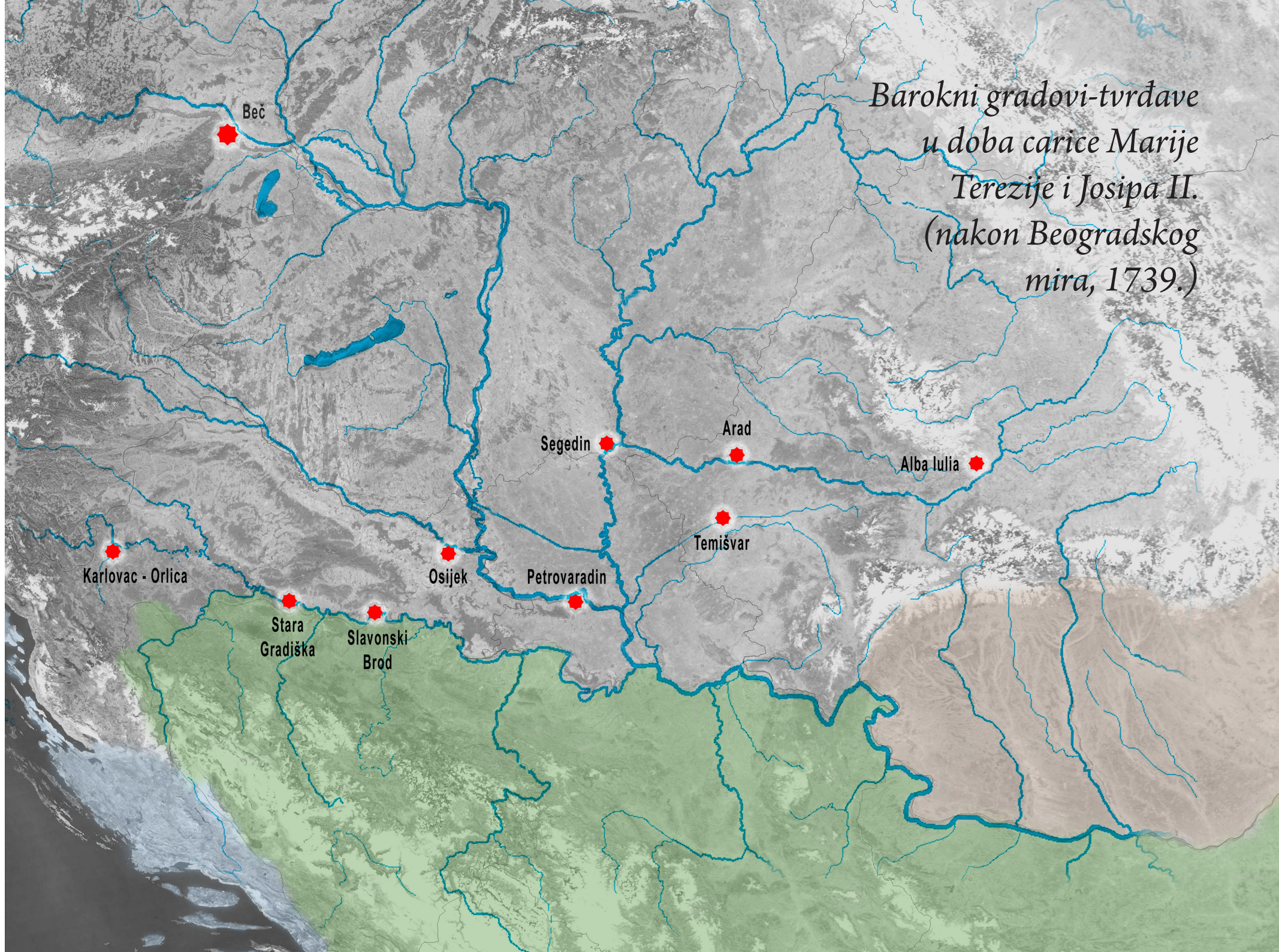
- 1787. - 1791. Austro - Turski rat

- 1789. general Ernst Gideon von Laudon nakon tro-tjedne opsade osvaja Beograd

- 1790., 20.2. smrt Josipa II, Nasljeđuje ga brat Leopold II,

- 1791. - Leopold II potpisuje mirovni sporazum i vraća Turskoj Beograd

*Barokni gradovi-tvrđave
u doba carice Marije
Terezije i Josipa II.
(nakon Beogradskog
mira, 1739.)*

5.) - Peta faza u razvitku Tvrđe: Doba carice Marije Terezije i Josipa II

Nakon građevinskog rušenja središta obrambenog sustava Eugena Savojskog 1739. u doba carice Marije Terezije izgrađuje se i uređuje posve novi obrambeni sustav s jedinstvenom teritorijalnom organizacijom Vojne Granice. U okviru tog sustava i pojedine Tvrđave imaju sada drugu ulogu, a njihovo teritorijalno rasprostiranje spram granice je praktički linearno, s tim da ulogu središnje strateške tvrđave u sustavu preuzima Tvrđava Petrovaradin, a Osijek zadržava ulogu središta Slavonske granice, kao i svoju logističku funkciju.

Građevinski radovi na dogradnji svih tvrđava, a nekih i vrlo intenzivno sprovode se osobito nakon kraja Sedmogodišnjeg rata 1763. Osječka Tvrđa bila je međutim u najvećoj mjeri dovršena, tako da se sprovode uglavnom pojedinačni radovi, dograđuju se kazamati, ali intenzivno traje izgradnja i uređenje unutrašnjeg grada, koji do danas u najvećoj mjeri svoju sliku duguje tom dobu.

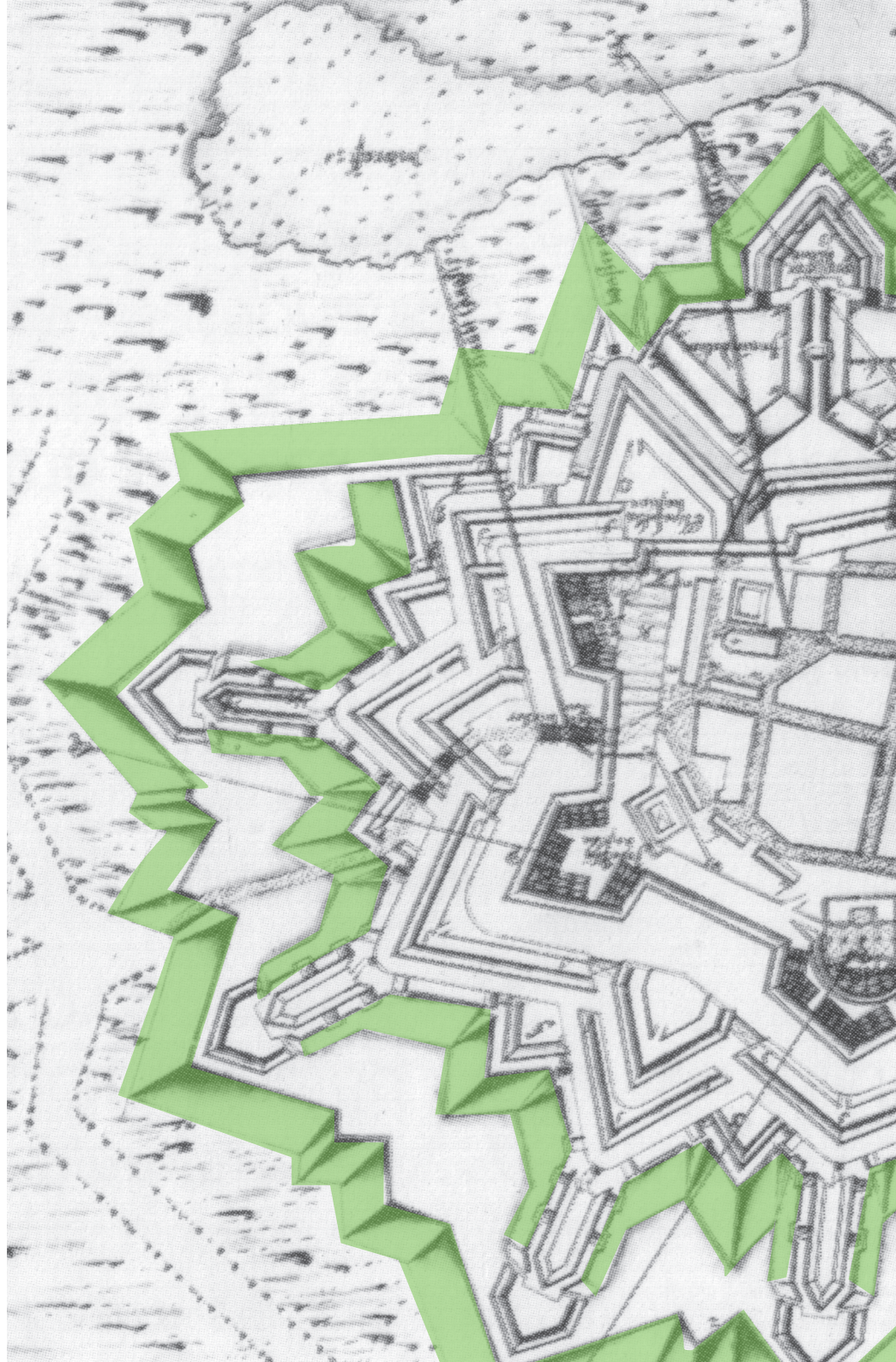
- najveći građevinski zahvat u bastionoj trasi bilo je uklanjanje vršnih reduta (fleša) i dvostruke glasije, odnosno uređenje nove glasije s neobično riješenim povišenim zaklonjenim putem (uz rub glasije), ali je

ostavljena velika kasnije izgrađena fleša prema Dravi s geometriziranim kanalom i dva jezera u njejoj pozadini.

- važna promjena urbane strukture bilo je otvaranje novih Carskih vrata, imenovanih u čast cara Josipa II, a u povodu njegovog boravka u Osijeku, kojima je prema Hornwerku, a zatim i kroz njega otvoren novi ulaz u Tvrđu sa istočne strane.

3.- 1788. godina

6.) - *Epilog: rušenje osječkih fortifikacija*

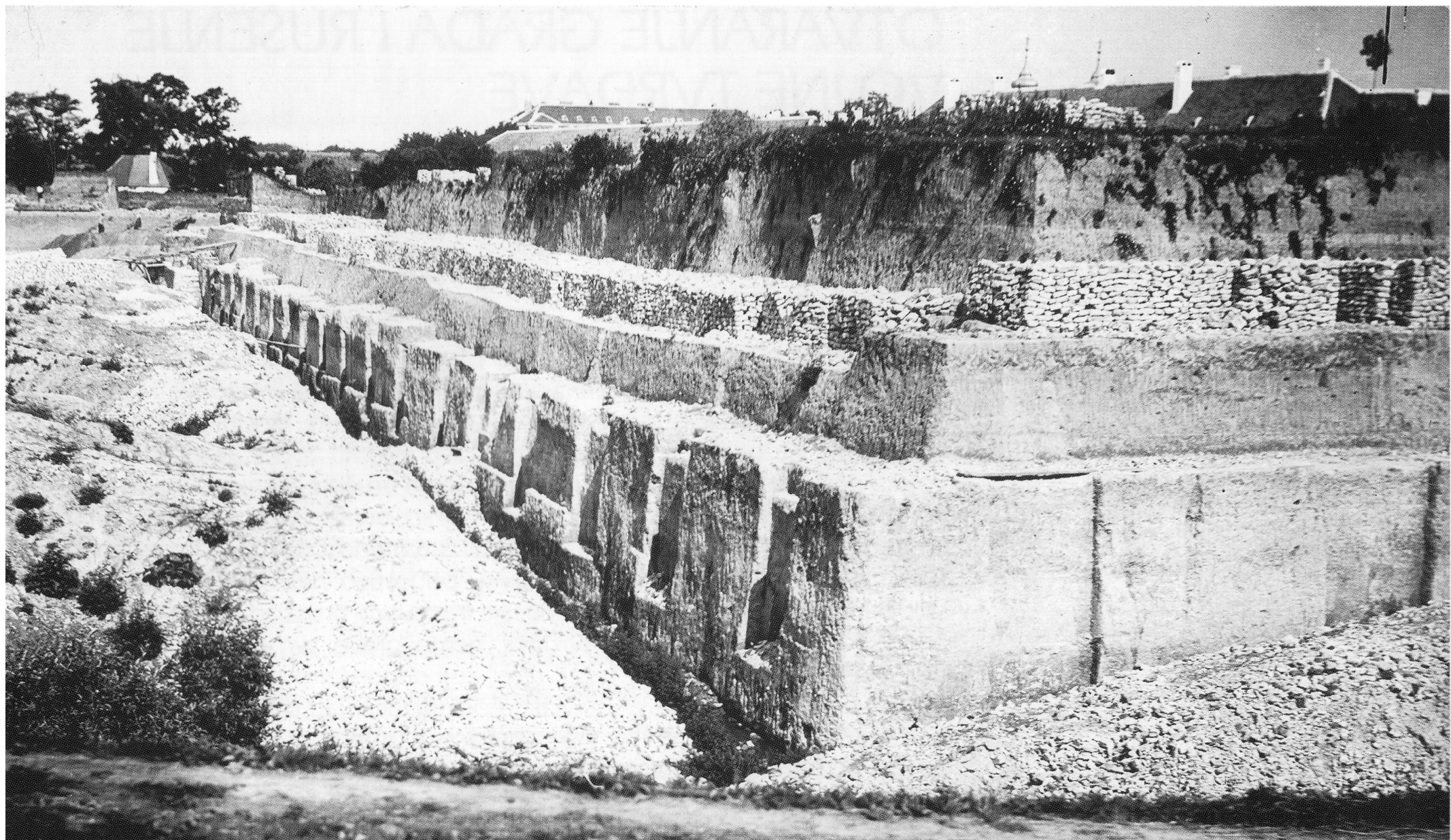
Rušenje najvećeg dijela osječkih fortifikacija provedeno je od 1923 do 1926.g, nakon tadašnjeg stvaranja nove države i u ime “modernizacije” grada sa smještajem remize električnog tramvaja, te električne centrale prvenstveno za pokretanje tramvaja u prostor uglavnom tada razrušenog Hornwerka.

Od tada pa sve do danas, gotovo cijelo jedno stoljeće Tvrđa, središnja urbana jezgra grada Osijeka stoji kao osakaćeni torzo usred neuređenih ledina koje su nastale izravnavanjem zemljišta na mjestu srušenih dijelova nekadašnje bastione trase, a koje trajno uzdižu podzemne vode iz kojih vlaga napada i oštećuje sve postojeće građevine u Tvrđi.

To davno poravnato zemljište nekadašnje bastione trase, koje je tada bilo pripremljeno za špekulantsku gradnju u ime tobožnjeg “objedinjavanja” grada, koje srećom u Osijeku (za razliku od nekih drugih gradova) ipak nikada nije rasprodato i izgrađeno, danas ponovo izaziva građevinske appetite. S druge strane stanje trajnog provizorija u gradskom središtu, neu-

ređene staze i ponegdje slučajno izniklo drveće doista se ne mogu proglasiti “engleskim” parkom.

“Pomirenje” grada Osijeka sa svojom središnjom povijesnom jezgrom moguće je samo uz punu rehabilitaciju njenih ukupnih prostornih vrijednosti u kojima i nekadašnja bastiona trasa ima svoje iznimno važno mjesto.

1950.

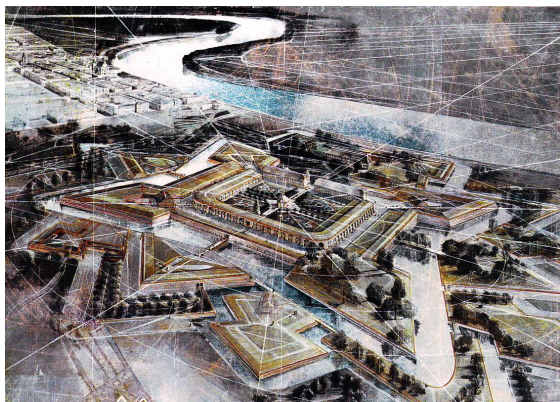

1973.

rekonstrukcija
Bourtangea
danās

Bourtange
Nizozemska

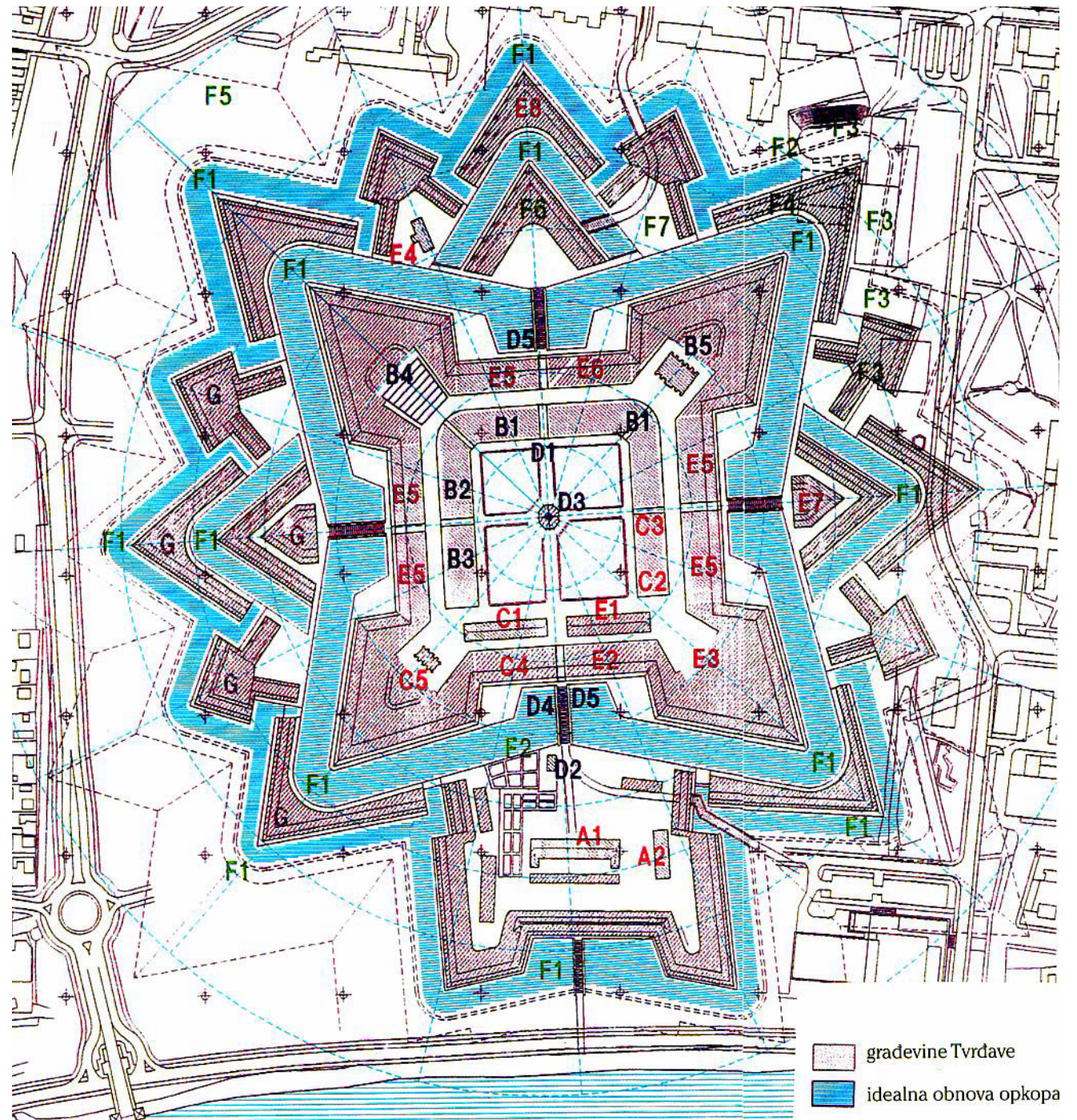

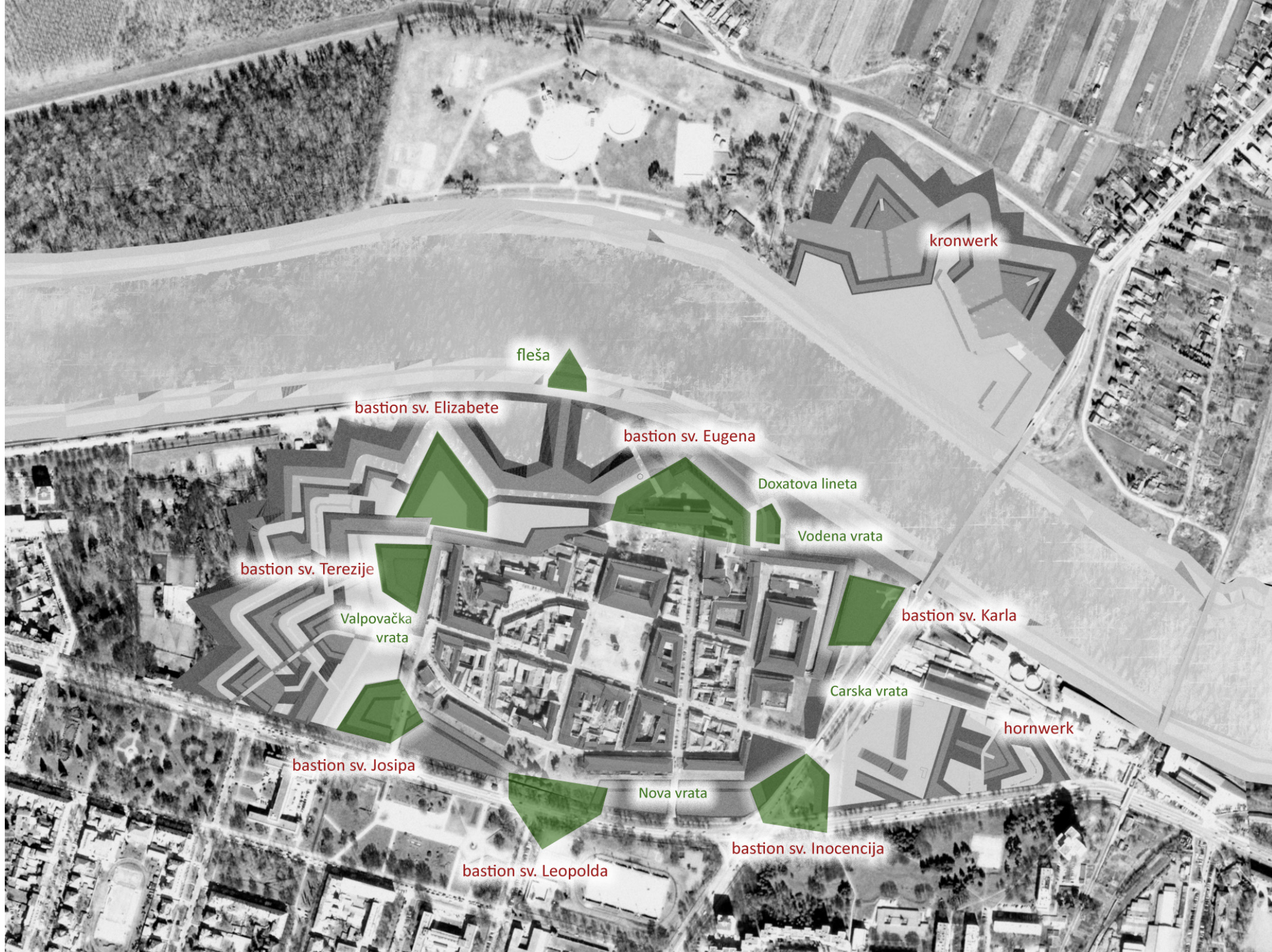
perspektiva: Branka Kaminski

Slavonski Brod

Slavonski Brod

kronwerk

fleša

bastion sv. Elizabete

bastion sv. Eugena

Doxatova lineta

Vodena vrata

bastion sv. Terezije

Valpovačka
vrata

bastion sv. Karla

Carska vrata

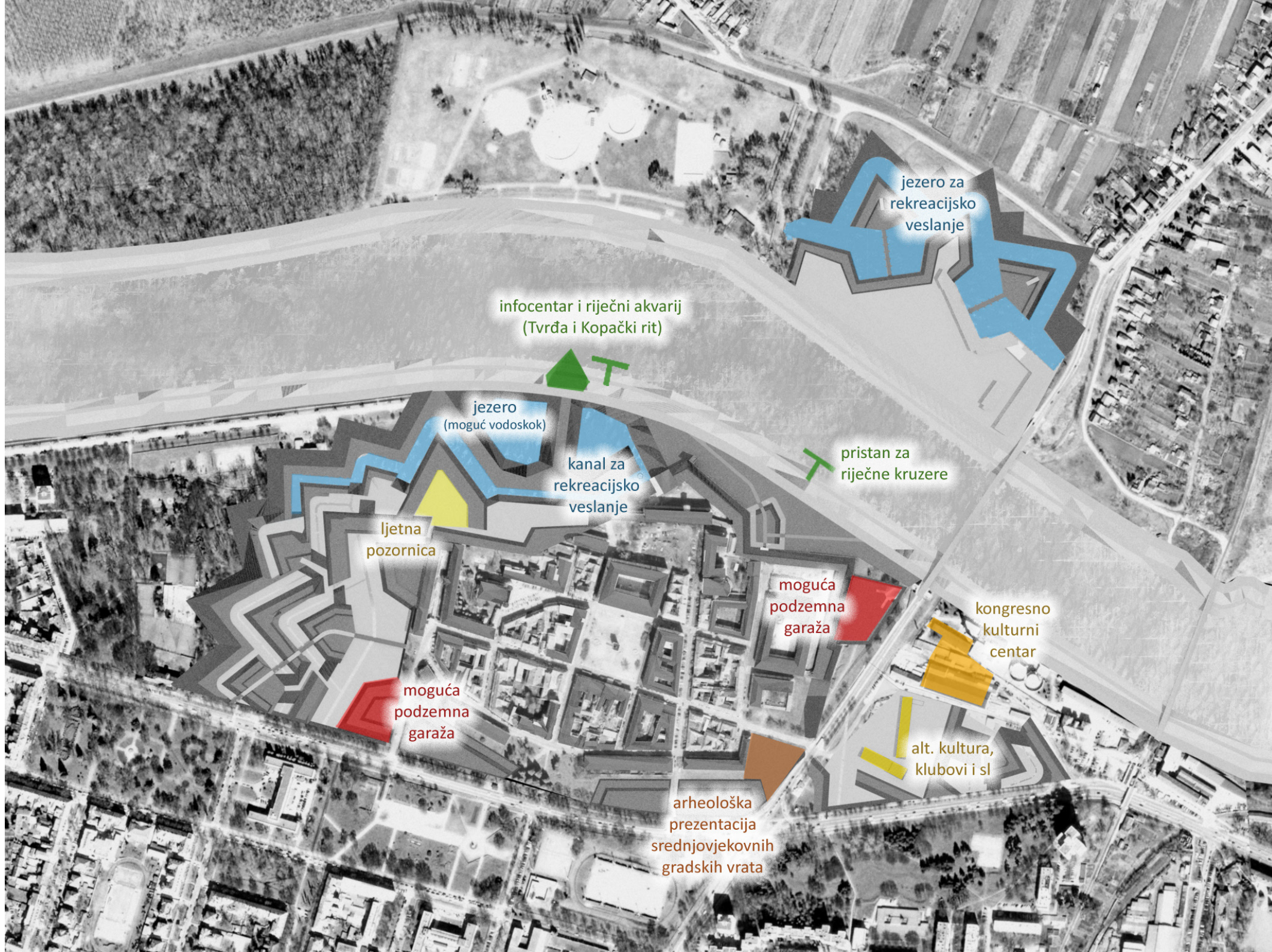
hornwerk

bastion sv. Josipa

Nova vrata

bastion sv. Inocencija

bastion sv. Leopolda

jezero za
rekreacijsko
veslanje

infocentar i riječni akvarij
(Tvrđa i Kopački rit)

jezero
(moguć vodoskok)

kanal za
rekreacijsko
veslanje

pristan za
riječne kruzere

ljetna
pozornica

moguća
podzemna
garaža

kongresno
kulturni
centar

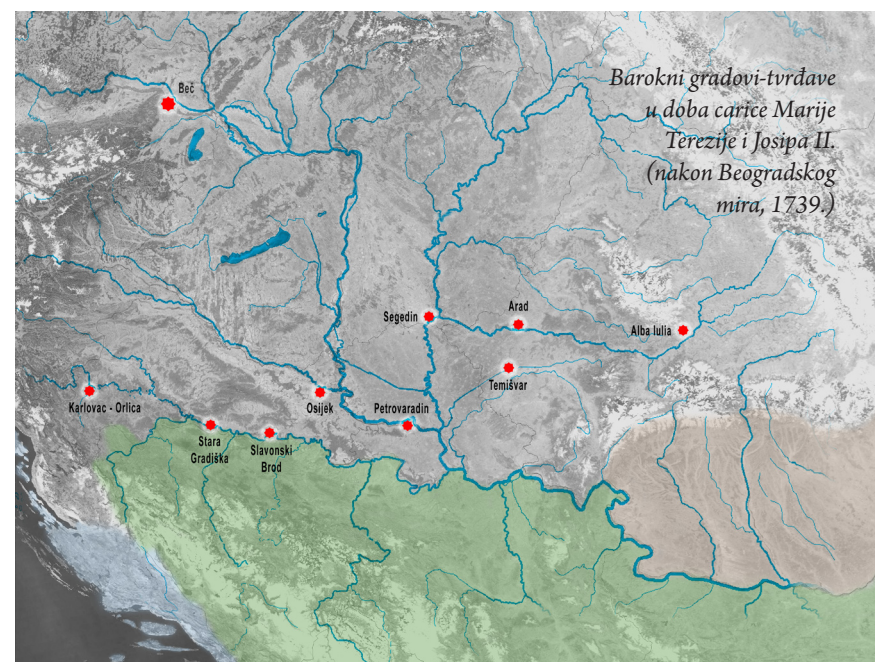
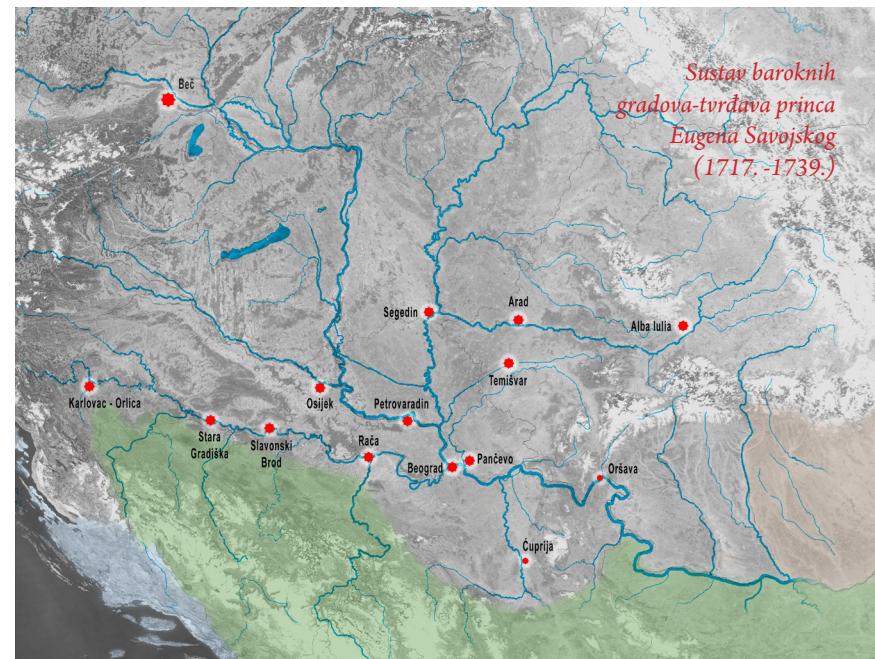
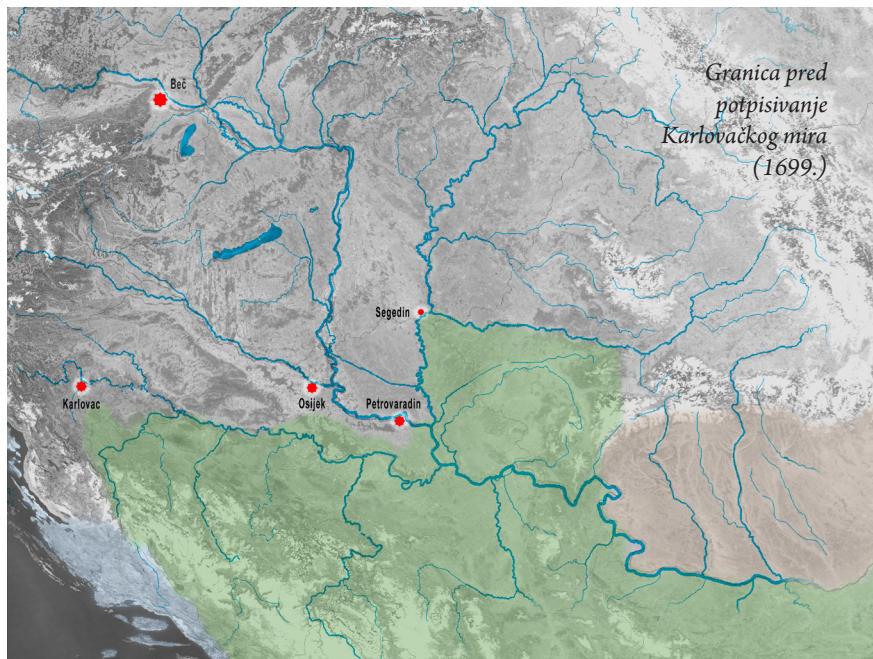
moguća
podzemna
garaža

alt. kultura,
klubovi i sl

arheološka
prezentacija
srednjovjekovnih
gradskih vrata

autorski tim

Studio X, Zagreb, 2009.

autor studije:

Zlatko Uzelac, prof.

suradnici:

Dalija Muftić, dipl. ing. arh

Damjan Uzelac, aps. arh.